

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΕΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ – ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

Χάρις Ειρήνη Βράκα

Διάλεξη 9^{ου}, Ιούνιος 2024

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΝΙΝΑ ΠΑΠΠΑ

Κουβαλώντας το σπίτι μου

εύκαμπτες επιφάνειες στην νομαδική
αρχιτεκτονική

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
Αντικείμενο της εργασίας	4
Στόχος.....	5
Μεθοδολογία.....	5
Ιστορική αναδρομή	7
Παραδείγματα	14
<i>Παραδοσιακά .....</i>	<i>14</i>
Πλεκτές επιφάνειες.....	15
Υφαντά	21
Τοξωτά	28
Τσόχα	31
Δέρματα	39
<i>Η νομαδική ζωή στην Ελλάδα .....</i>	<i>46</i>
<i>Σύγχρονα .....</i>	<i>48</i>
Σκηνές	49
Τροχήλατα.....	61
Φουσκωτά.....	63
Σύγκριση και σχολιασμός	65
Συμπεράσματα.....	74
Βιβλιογραφία.....	78

«Οι κατοικίες νομάδων ορίζονται ως οι ευέλικτες κατασκευές ή εύκολα μεταποιούμενα οχήματα που χρησιμοποιούνται για ξεκούραση, διαμονή, συναθροίσεις, ή ακόμη και για κτηνοτροφία.

Ο νομαδικός χώρος κατασκευάζεται συνήθως από φυσικά υλικά άμεσα διαθέσιμα στη φύση ή μεταφερόμενα κατά τις μετακινήσεις των νομάδων.»¹

Εικόνα 1. Κονάκι των Σαρακατσαναίων

Πηγές: Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, p. 481

---

¹R. Trisno, D. Husin, F. Lianto, 'Reconceptualising nomadic architecture: from the body to the space creation', *City, Territory and Architecture*, vol.10, no. 1, 2023, p. 3, <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00191-0> (accessed 22 January 2024), ίδια μετάφραση

Εισαγωγή

«Η νομαδική αρχιτεκτονική διακρίνεται από τους άλλους τύπους ανώνυμης αρχιτεκτονικής επειδή έχει ως θεμελιώδες αρχή της τη δυνατότητα μεταφοράς. Η αναγκαιότητα της νομαδικής αρχιτεκτονικής να πληρεί την προϋπόθεση της μετακίνησης οδηγεί στην ανάπτυξη απλούστερων κατασκευαστικών μεθόδων, με χρήση ελαφρού σκελετού, ευλύγιστων συνδέσεων και εύκολης μεταφοράς. [...] Σέβεται τους περιορισμούς που θέτει η μεταφορά με τη χρήση ζώων και η ανάγκη προσαρμογής των νομάδων στο περιβάλλον τους. Περιορίζονται ο όγκος και το βάρος του χώρου, ενώ συνήθως ποικίλλουν τα υλικά και οι μορφές τους... λόγω του κλίματος, της τοπογραφίας και της διαθεσιμότητας των πόρων»²

Παράλληλα με την γνωστή ιστορία της αρχιτεκτονικής εξελίσσεται μια συνήθως άγνωστη ιστορία, αυτή της νομαδικής αρχιτεκτονικής. Ενώ υπάρχει από τις απαρχές της ιστορίας, συχνά παραλείπεται από τη βιβλιογραφία της Αρχιτεκτονικής και δεν διδάσκεται στις σχολές αρχιτεκτόνων. Παρόλα αυτά αξίζει μελέτης, διότι όπως και στην μόνιμη αρχιτεκτονική, έτσι και σε αυτή υπάρχει ποικιλία μορφών και υλικών, περίπλοκες κατασκευές και τεχνικές, βιοκλιματικός σχεδιασμός και προσαρμογή στο περιβάλλον. Η νομαδική αρχιτεκτονική αποτελεί μια σταθερή έκφραση πολιτισμού των νομαδικών κοινωνιών, ένα σταθερό σημείο αναφοράς που μετακινείται μαζί τους από τόπο σε τόπο.

Επειδή η θεμελιώδες αρχή της παραδοσιακής νομαδικής αρχιτεκτονικής είναι η δυνατότητα μεταφοράς με τη βοήθεια ζώων, δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν μεγάλες σκληρές επιφάνειες ή βαριά υλικά. Αντιθέτως, προτιμώνται εύκαμπτες επιφάνειες που απλώνονται πάνω σε ελαφρύ σκελετό κατά την συναρμολόγηση και διπλώνονται ή τυλίγονται κατά τη μεταφορά. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι στην εποχή μας σπάνια σχεδιάζουμε κατοικίες μόνιμης χρήσης με παρόμοια λογική, παρά το φαινόμενο των σύγχρονων νομάδων, το οποίο μάλιστα προβλέπεται να ενταθεί με την συνεχόμενη ανάπτυξη της τεχνολογίας και τις αλλαγές που φέρει η κλιματική κρίση.

Αντικείμενο της εργασίας

Το αντικείμενο της εργασίας είναι οι νομαδικές κατοικίες (και εν δυνάμει νομαδικές κατοικίες) κατασκευασμένες με εύκαμπτες επιφάνειες, οι οποίες χρησιμοποιούνται μέχρι

---

²R. Trisno, D. Husin, F. Lianto, 'Reconceptualising nomadic architecture: from the body to the space creation', *City, Territory and Architecture*, vol.10, no. 1, 2023, p. 7, <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00191-0> (accessed 22 January 2024), ίδια μετάφραση

και σήμερα και μπορούν να μεταφερθούν από τον έναν τόπο σε έναν άλλον χωρίς τη χρήση βαρέων οχημάτων.

Ειδικότερα, επιλέχθηκαν αυτοφερόμενες κατοικίες όπου οι κύριες επιφάνειες είναι κατασκευασμένες από εύκαμπτα υλικά, όπως ύφασμα, δέρμα, μεμβράνες ή διπλωμένο πλαστικό. Δεύτερο κριτήριο επιλογής ήταν η κατοικησιμότητα των κατασκευών, όπου πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα διαμονής για εκτεταμένο χρονικό διάστημα υπό λογικές συνθήκες, ιδανικά κατά τη διάρκεια όλων των εποχών του χρόνου.

Σύμφωνα με τα παραπάνω κριτήρια, δεν επιλέχθηκαν παραδείγματα νομαδικής κατοίκησης που απαιτούν χρήση βαρέου οχήματος κατά την μεταφορά (π.χ. σπίτια σε container), κατασκευές που εξαρτώνται από ή αναπτύσσονται σε υπάρχον κέλυφος ή υποδομή (π.χ. εσωτερική διαμόρφωση οχήματος σε κατοικήσιμο χώρο) και λύσεις προσωρινής στέγασης (αστέγων ή προσφύγων) που δεν ανήκουν στους χρήστες ούτε προσφέρουν επιτρεπτές συνθήκες διαβίωσης για εκτεταμένο χρονικό διάστημα.

Στόχος

Παρατηρώντας την ύπαρξη ελάχιστων παραδειγμάτων σύγχρονης νομαδικής κατοίκησης σε κινητές κατασκευές με εύκαμπτες επιφάνειες, θα ερευνηθεί εάν αυτός ο τρόπος κατοίκησης είναι εφικτός στη σύγχρονη κοινωνία. Υποστηρίζουμε πως είναι εφικτός υπό όρους, αλλά είναι απαραίτητο να σχεδιαστούν οι κατάλληλες κατοικίες για να υποστηρίξουν τους ανθρώπους που επιλέγουν την νομαδική ζωή.

Μεθοδολογία

Η έρευνα αρχίζει με μια σύντομη ιστορική αναδρομή του νομαδισμού και της εξέλιξής του με το πέρασμα των αιώνων για να καταλήξει στο φαινόμενο των σύγχρονων νομάδων. Στη συνέχεια αναλύονται παραδείγματα παραδοσιακής νομαδικής αρχιτεκτονικής από όλον τον κόσμο, και σε επόμενο στάδιο εστιάζει στον νομαδισμό στην Ελλάδα. Όσον αφορά τον Ελλαδικό χώρο, γίνεται μια σύντομη ιστορική αναφορά και ανάλυση της σκηνής των Σαρακατσαναίων. Ακολουθεί η ανάλυση επιλογών κατοίκησης σύγχρονων νομάδων και σύγχρονες μετακινούμενες κατοικίες που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από τους νομάδες αυτούς. Τέλος, παρουσιάζεται η σύγκριση και ο σχολιασμός των παραδειγμάτων μέσα στο ευρύτερο κοινωνικό τους πλαίσιο, εξετάζοντας εάν και κατά πόσο είναι εφικτό να ζει κάποιος νομαδικά στη σύγχρονη εποχή.

Στο σημείο αυτό να διευκρινίσουμε ότι ο αγγλικός όρος 'portable', ένα επίθετο που ορίζει την δυνατότητα μεταφοράς ή μετακίνησης του ακολουθούμενου ουσιαστικού, έχει μεταφραστεί ως κινητό, μετακινούμενο, ή μεταφερόμενο. Επίσης ο όρος 'mobile architecture' μεταφράζεται ως κινητή αρχιτεκτονική, περιγράφοντας την αρχιτεκτονική που μπορεί να μετακινηθεί.

Εικόνα 2. Τυπολογικά δέντρα νομαδικής αρχιτεκτονικής κατά τον Gordon Clarke

Πηγή: G. Clarke, *Drapes, Tents and Other Nomadic Dwellings*, p. 4

Ιστορική αναδρομή

Από την απαρχή της ιστορίας οι άνθρωποι αναζητούν προστασία από τις απειλές του φυσικού περιβάλλοντος. Οι πρόγονοί μας είναι πολύ πιθανόν να επέλεγαν φυσικά διαμορφωμένα καταφύγια (π.χ. σπηλιές) ή να κατασκεύαζαν δικά τους καταφύγια από τα υλικά που έβρισκαν στο περιβάλλον τους μιμούμενοι τις φωλιές των ζώων, προσαρμόζοντας και εξελίσσοντας τις κατασκευές για την κάλυψη των δικών τους αναγκών (εικ. 3).

Εικόνα 3. Μια από τις αρχαιότερες τεχνικές κατασκευής καλύβας σε νομαδική φυλή κυνηγών στην Μποτσουάνα.

Πηγή: https://www.youtube.com/watch?v=Y_sqDol5ad8

Όταν δεν υπήρχε πια τροφή σε ένα μέρος, μετακινούνταν σε άλλη τοποθεσία και έβρισκαν ή κατασκεύαζαν νέο καταφύγιο. Πολλές ομάδες κατέληγαν σε περιοχές όπου μπορούσαν να συντηρηθούν κατά τη διάρκεια ολόκληρου του έτους, όπου και εγκαθίσταντο μόνιμα. Άλλες ομάδες έβρισκαν τοποθεσίες όπου μπορούσαν να συντηρηθούν εποχιακά και μετακινούνταν μεταξύ αυτών. Μια τρίτη κατηγορία αποτελούνταν από ομάδες που μετακινούνταν συχνότερα ακολουθώντας αγέλες ζώων που κυνηγούσαν για τροφή³.

Με την εμφάνιση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας μεταξύ του 10.000-9.000 π.Χ., προστέθηκε μια ακόμη ομάδα ανθρώπων, οι νομάδες κτηνοτρόφοι, οι οποίοι μετακινούνται για να εξασφαλίσουν τροφή για τα ζώα τους και εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι την εποχή μας⁴. Οι μετακινήσεις τους ήταν κυρίως δύο ειδών: κυκλικές και εποχιακές.

Οι κυκλικές μετακινήσεις γίνονταν συνήθως σε περιοχές με πιο σταθερό κλίμα, που δεν υπήρχαν μεγάλες διαφορές μεταξύ των εποχών (π.χ. Ανατολική Αφρική), προς τις περιοχές με νέα βλάστηση λόγω βροχών και για να αποφευχθεί η ερημοποίηση λόγω της υπερβόσκησης σε έναν τόπο.

Οι εποχιακές μετακινήσεις συνέβαιναν σε περιοχές που δεν είχαν ευνοϊκές συνθήκες το χειμώνα ή το καλοκαίρι, οπότε οι άνθρωποι μετακινούνταν με τα ζώα τους για μερικούς μήνες σε άλλη τοποθεσία. Έτσι παρατηρούμε δύο ειδών εποχιακές μετακινήσεις: αυτές από Βορρά προς Νότο και αντίστροφα, και αυτές από υψηλότερα προς χαμηλότερα υψόμετρα και αντίστροφα.

³ R. Trisno, D. Husin, and F. Lianto, 'Reconceptualising nomadic architecture: from the body to the space creation', *City, Territory and Architecture*, vol.10, no. 1, 2023, pp. 4-5, <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00191-0> (accessed 22 January 2024)

⁴ Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, Ph.D.diss., Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011, pp. 132-133, <http://hdl.handle.net/10442/hedi/23989>, (accessed 22 January 2024)

Εικόνα 4. Νομάδες του Καζακστάν μεταφέρουν και στήνουν τις σκηνές τους.

Πηγή: <https://e-history.kz/en/news/show/7649>

Εικόνα 5. Μια γυναίκα στο Καζακστάν παρασκευάζει κούμις (τοπικό ποτό)

Πηγή: <https://www.thelovepost.global/decolonise-your-mind/photo-essays/kazakh-nomads-mongolia-preserving-way-life-3000-years-old>

Σε κάθε περίπτωση, οι νομάδες κινούνταν εντός συγκεκριμένων γεωγραφικών ορίων και ανέπτυσαν εκτεταμένα κοινωνικά δίκτυα με τους τοπικούς μόνιμους πληθυσμούς. Οι νομάδες κτηνοτρόφοι άρχισαν επίσης να χρησιμοποιούν ζώα για την μεταφορά φορτίων και έτσι απέκτησαν την δυνατότητα να κουβαλούν τα «καταφύγια» τους, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν οι πρώτες κινητές κατοικίες (εικ. 4). Με αυτόν τον τρόπο οι άνθρωποι μπορούσαν πλέον να μετακινούνται σε τοποθεσίες όπου δεν ήταν απαραίτητο να υπάρχουν φυσικά καταφύγια ή τα απαιτούμενα υλικά κατασκευής προσωρινών καταφύγιων⁵. Οι συγκεκριμένες κατοικίες σχεδιάστηκαν έτσι ώστε να μπορούν να αποσυναρμολογούνται και να μεταφέρονται εύκολα και αποτελούνταν από νέα ελαφρά υλικά όπως το μαλλί. Τα νέα αυτά υλικά οδήγησαν και σε νέες μορφές και τεχνικές κατασκευής, όπως η τσόχα, τα υφαντά και οι εφελκόμενες κατασκευές⁶.

Με την πάροδο του χρόνου δημιουργήθηκαν μεγάλες κοινωνίες νομάδων με σύνθετες δομές, πολιτισμό και παραδόσεις. Στα ταξίδια τους συναντούσαν και ανταλλάσσαν πολιτιστικά στοιχεία με άλλες πληθυσμιακές ομάδες. Οι κατοικίες τους γίνονταν σύμβολο της κοινωνικής τους θέσης και διακοσμούσαν αναλόγως⁷ (εικ. 5). Ορισμένες από τις κοινωνίες αυτές αναπτύχθηκαν σε ολόκληρα κράτη και αυτοκρατορίες, όπως την αυτοκρατορία των Μογγόλων υπό τον Γκένγκις Καν. Πιο συχνά, όμως, η ανάπτυξη των μόνιμων αγροτικών πληθυσμών στους κάμπους περιόριζε τις μετακινήσεις των νομάδων, καθώς ολοένα και περισσότερα βοσκοτόπια μετατρέπονταν σε καλλιέργειες, οδηγώντας σταδιακά στην αναγκαστική μόνιμη εγκατάσταση των νομαδικών κοινωνιών. Άλλες φορές ωστόσο, συνέβαινε το αντίστροφο και μόνιμοι αγροκτηνοτροφικοί πληθυσμοί αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους λόγω πολέμων ή φυσικών καταστροφών και να περιπλανώνται με τα κοπάδια τους ψάχνοντας μια νέα πατρίδα⁸. Μέσα σε αυτήν την περίπλοκη και συνεχώς μεταβαλλόμενη κατάσταση κυκλοφορούσαν και άλλες κατηγορίες νομάδων, όπως περιφερόμενοι τεχνίτες ή έμποροι. Μια γνωστή ομάδα τέτοιων νομάδων στην Ευρώπη είναι οι Τσιγγάνοι, οι οποίοι, όμως, συχνά αναγκάζονταν να μετακινούνται και λόγω διωγμών⁹.

Η βιομηχανική επανάσταση, η Ευρωπαϊκή αποικιοκρατία και οι πολιτικές αλλαγές μετά τους δύο παγκόσμιους πολέμους χάραξαν νέα σύνορα και νέες πολιτικές, επιβάλλοντας τον περιορισμό της μετακίνησης πληθυσμών. Επιπλέον, η εξέλιξη της τεχνολογίας, η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού και η επέκταση των καλλιεργημένων εκτάσεων και της ιδιόκτητης γης μείωσαν τις διαθέσιμες εκτάσεις για τη νομαδική κτηνοτροφία. Στην εποχή μας οι αυξανόμενες φυσικές καταστροφές λόγω της κλιματικής αλλαγής, αποτελούν επίσης παράγοντες περιορισμού των μετακινήσεων των παραδοσιακών νομαδικών πληθυσμών και οδηγούν στη σταδιακή μονιμοποίησή τους. Επιπλέον, η ανάγκη της εκπαίδευσης των

---

⁵ G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, Devon UK, Ethnographic Press, 2019, p. 19

⁶ R. Trisno, D. Husin, F. Lianto, 'Reconceptualising nomadic architecture: from the body to the space creation', *City, Territory and Architecture*, vol.10, no. 1, 2023, p. 5, <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00191-0> (accessed 22 January 2024)

⁷ Trisno, Husin, and Lianto, 'Reconceptualising nomadic architecture', p. 4-5

⁸ Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, Ph.D.diss., Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011, pp. 132-133, 152, <http://hdl.handle.net/10442/hedi/23989>, (accessed 22 January 2024)

⁹ Council of Europe, *The Roma - Europe's forgotten people* [website], <https://www.coe.int/en/web/portal/the-roma-europe-forgotten-people> (accessed 11 June 2024)

παιδιών αυτών των πληθυσμών, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας, σε συνδυασμό με τις δυσκολίες της νομαδικής ζωής, ωθούν οικογένειες νομάδων να εγκατασταθούν σε χωριά και πόλεις¹⁰.

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας, όμως, δεν είχε μόνο αρνητικές επιπτώσεις για τις παραδοσιακές νομαδικές κοινωνίες. Η χρήση των ραδιόφωνων και των τηλεοράσεων, των κινητών τηλεφώνων, του ηλεκτρικού ρεύματος που παράγεται από φορητά φωτοβολταϊκά πάνελ και η χρήση διάφορων οχημάτων έχουν βελτιώσει κατά πολύ τη ποιότητα ζωής τους και διευκολύνουν τη πρόσβαση σε σχολεία και νοσοκομεία (εικ. 6, 7).

Εικόνα 6. Φωτοβολταϊκό πάνελ και μηχανάκι έξω από Μογγολικό γκερ (αριστερά) και στο εσωτερικό υπάρχει τηλεόραση (κάτω)

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=tuAc11sLxQ>

¹⁰ T. Erdbrink, 'Why Iran's nomads are fading away', *National Geographic*, October 2018 issue, <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/iran-nomad-tribes-fading-away> (accessed 26 January 2024)

Εικόνα 7. Ελικόπτερο παίρνει παιδιά νομάδων στη Σιθρία για να πάνε σε σχολείο με εστίες (πάνω).
Νομαδική οικογένεια στο Ιραν μετακινείται με φορτηγάκι (κάτω).

Πηγές: <https://www.rbth.com/education/335367-school-remote-russia> και <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/iran-nomad-tribes-fading-away>

Με την εξέλιξη της τεχνολογίας, ειδικά του διαδικτύου και των φορητών υπολογιστών, εμφανίστηκε στα τέλη του 20^{ου} αιώνα μια νέα κατηγορία νομάδων που το 2023 αριθμούσε περίπου 35 εκατομμύρια άτομα, εκ των οποίων περίπου το 60% είναι νέοι ηλικίας 20-39 ετών¹¹. Οι ψηφιακοί, σύγχρονοι ή παγκόσμιοι νομάδες, όπως ονομάζονται, εκμεταλλεύονται τη δυνατότητα τηλεργασίας ή/και προσφοράς ψηφιακών υπηρεσιών μέσω του διαδικτύου, για να έχουν εισόδημα ανεξαρτήτου γεωγραφικής τοποθεσίας. Έπειτα, ωθούμενοι από μια βαθιά επιθυμία ελευθερίας, ταξιδεύουν για να γνωρίσουν τον κόσμο. Υπάρχουν, μάλιστα, σύγχρονοι νομάδες που έχουν καταφέρει η προβολή του τρόπου ζωής τους να αποτελεί τη πηγή του εισοδήματός τους. Μέσω της προβολής των εμπειριών τους στις προσωπικές τους ιστοσελίδες (blogs) και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, στηρίζονται ή και χρηματοδοτούνται από δίκτυα σύγχρονων νομάδων, από τους ψηφιακούς ακολούθους τους και από τη διαφήμιση προϊόντων¹². Άλλες περιπτώσεις σύγχρονων νομάδων αναζητούν εργασία στον προσωρινό τόπο διαμονής τους κάθε φορά ή βασίζονται σε ανταλλαγή εργασίας για διαμονή, ή και φαγητό¹³.

Οι εναλλακτικές επιλογές κατοίκησης εξαρτώνται από τον τρόπο μετακίνησης και τον χρόνο διαμονής σε ένα μέρος, και είναι η ενοικίαση διαμερίσματος ή δωματίου, τα ξενοδοχεία, οι ξενώνες, το προσωπικό μεταφορικό μέσο (π.χ. ένα μεταποιημένο αυτοκίνητο ή φορτηγάκι), ακόμη και η σκηνή όπου επιτρέπεται η τοποθέτησή της¹⁴. Σε αντίθεση με τους παραδοσιακούς νομάδες, πολλοί σύγχρονοι νομάδες επιλέγουν να εξαρτώνται από τις ήδη υπάρχουσες υποδομές μεταφορών και στέγασης. Προτιμούν να μην κουβαλάνε μαζί το σπίτι τους, παρά μόνο τα άκρως απαραίτητα για την επιβίωσή τους (εικ. 8πάνω). Καθώς δεν ανήκουν εξ αρχής σε νομαδική κοινωνία, οι περισσότεροι σύγχρονοι νομάδες αναζητούν τέτοιες κοινότητες, είτε διαδικτυακές είτε με φυσική παρουσία (εικ. 8κάτω). Προβλέποντας την ύπαρξη των σύγχρονων νομάδων και στο μέλλον, αρχιτέκτονες και μελετητές έχουν αρχίσει να επαναπροσδιορίζουν τον νομαδικό χώρο διαβίωσης σύμφωνα με τις ανάγκες ενός σύγχρονου νομά¹⁵.

Εικόνα 8. (απέναντι) Εικόνες σύγχρονων νομάδων ταξιδεύοντας (πάνω) και κέντρο δικτύωσης και εργασίας σύγχρονων νομάδων στο Μπαλί (κάτω)

Πηγές: <http://unevensidewalks.com/why-we-choose-to-travel-with-a-carry-on-size-backpack/> και <https://www.theblondeabroad.com/best-coworking-spaces-in-bali/>

---

¹¹ Mitch, '71+ Digital Nomad Statistics & Trends [New 2024 Updates]', *Project Untethered*, <https://www.projectuntethered.com/digital-nomad-statistics/> (accessed 28 January 2024)

¹² R. Trisno, D. Husin, and F. Lianto, 'Reconceptualising nomadic architecture: from the body to the space creation', *City, Territory and Architecture*, vol.10, no. 1, 2023, pp. 5-6, <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00191-0> (accessed 22 January 2024)

¹³ K. Ihrig, 'What The Nomad Lifestyle Is Really Like & How To Live It', *Writing from Nowhere*, 2021, <https://writingfromnowhere.com/the-nomad-lifestyle/> (accessed 22 January 2024)

¹⁴ K. Ihrig, 'What The Nomad Lifestyle Is Really Like & How To Live It'

¹⁵ R. Trisno, D. Husin, and F. Lianto, 'Reconceptualising nomadic architecture: from the body to the space creation'

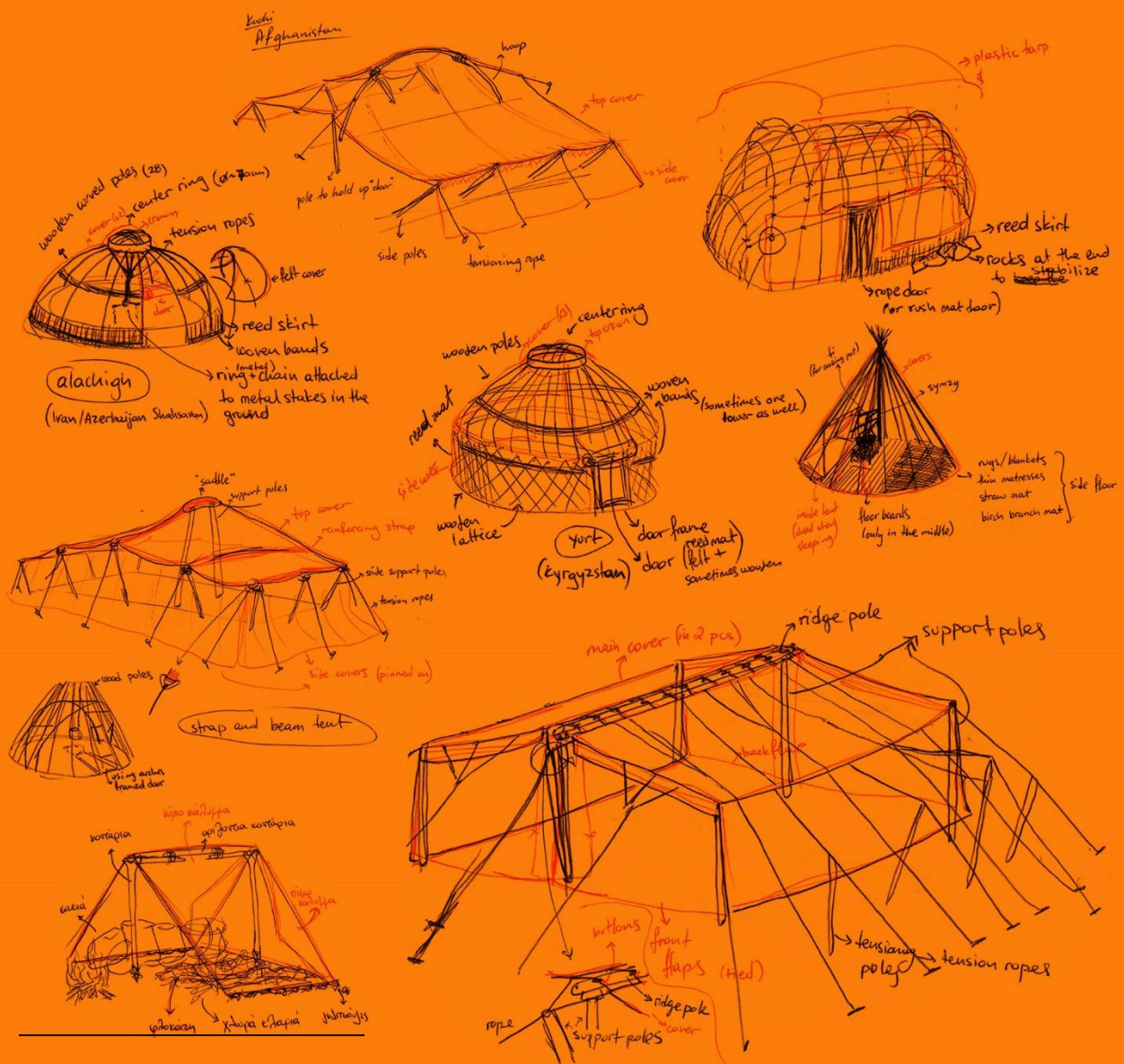

Παραδείγματα

Παραδοσιακά

Όταν οι άνθρωποι άρχισαν να μετακινούνται προς πιο άγονες περιοχές της Γης, όπου τα διαθέσιμα υλικά ήταν ολόένα και πιο δυσεύρετα, τότε άρχισαν να κουβαλάνε μαζί και τα σπίτια τους¹⁶. Από τις ερήμους της Αφρικής μέχρι τις στέπες και τα βουνά της Ασίας και την παγωμένη τούνδρα του Βορρά, συναντάμε μια πληθώρα κατοικιών. Οι κατασκευές αυτές, προσαρμοσμένες πάντα στα υλικά και το κλίμα κάθε περιοχής, μας εντυπωσιάζουν μέχρι και σήμερα με την πρωτοτυπία και την ελαφριά κατασκευή τους. Παρακάτω θα αναλύσουμε διάφορα παραδείγματα από όλον τον κόσμο.

¹⁶ G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, Devon UK: Ethnographic Press, 2019, p. 19

ΠΛΕΚΤΕΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΕΣ

Στην Ανατολική Αφρική βρίσκουμε μια από τις αρχαιότερες μορφές νομαδικής κατοικίας (εικ. 10). Οι άνθρωποι που ζουν στην περιοχή αυτή ανήκουν σε διακριτές φυλές, ορισμένες από τις οποίες έχουν ρίζες σε αρχαίες φυλές, όπως οι Αφάρ στην Αιθιοπία, την Ερυθραία και το Τζιμπουτί¹⁷, και οι Γκάμπρα στην Νότια Αιθιοπία και Βόρεια Κένυα¹⁸.

Οι Αφάρ και οι Γκάμπρα είναι κατεξοχήν νομάδες κτηνοτρόφοι και εκτρέφουν κατσίκες, πρόβατα, αγελάδες (οι Γκάμπρα) και, σημαντικότερα από όλα, καμήλες. Η καμήλα κατέχει ξεχωριστή θέση ανάμεσα στα ζώα, όχι μόνο επειδή προσφέρει γάλα, κρέας και δέρμα, αλλά και επειδή μπορεί να μεταφέρει βαριά φορτία σε μεγάλες αποστάσεις υπό δυσμενείς συνθήκες. Η καμήλα παίζει σημαντικό ρόλο και στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων, καθώς μεταξύ άλλων προσφέρεται ως προίκα στην οικογένεια της νύφης, και επίσης δημιουργούνται δίκτυα φιλικών σχέσεων μέσω του δανεισμού καμήλων¹⁹. Πέραν της κτηνοτροφίας, ορισμένοι νομάδες ασχολούνται με το εμπόριο και, στην περίπτωση των Αφάρ, με την εξόρυξη και μεταφορά/εξαγωγή αλατιού²⁰.

Οι νομαδικές φυλές της Ανατολικής Αφρικής χωρίζονται σε υποομάδες, σε πατριές και οικογένειες. Τα ζώα συνήθως ανήκουν στην κεφαλή κάθε οικογένειας, αλλά η γη ανήκει σε ολόκληρη την πατριά ή υποομάδα. Η κοινωνική οργάνωση των φυλών βασίζεται σε εκλεγμένους γέροντες από κάθε πατριά, οι οποίοι διασφαλίζουν την ειρήνη και τη συνοχή εντός της πατριάς και στις σχέσεις με άλλες πατριές. Μέσα από συναντήσεις με άλλους γέροντες και καθιερωμένες γιορτές, λαμβάνουν κοινές αποφάσεις, ανταλλάσσουν πληροφορίες και συντηρούν τις παραδόσεις τους. Μέσα σε ένα χωριό μπορούν να μένουν οικογένειες που ανήκουν σε διαφορετικές πατριές. Κάθε χωριό, όμως, έχει τον

Εικόνα 9. Ένα από τα μικρότερα σπίτια φορτωμένο ολόκληρο σε μια καμήλα

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=kyuXKaO23Pg>

¹⁷ AmplifyGlobe, *The Afar People - History, Culture and Tradition of Ethiopia's Nomadic Warriors* [website], <https://www.amplifyglobe.com/cultures/the-afar-people>, (accessed 24 April 2024)

¹⁸ O. Jenkins, *People Profile, The Gabbra of Kenya and Ethiopia* [website], 12 September 2005, <http://orvillejenkins.com/profiles/gabbra.html>, (accessed 24 April 2024)

¹⁹ Africa 101 Last Tribes, *Gabra / Gabbra / Gebra* [website], <https://www.101lasttribes.com/tribes/gabra.html>, (accessed 24 April 2024)

²⁰ O. Jenkins, *The Afar People of the Horn of Africa* [website], 5 May 2010, <http://www.orvillejenkins.com/profiles/afar.html>, (accessed 24 April 2024)

δικό του εκλεγμένο αρχηγό/γέροντα που μεταξύ άλλων, αποφασίζει πού και πότε γίνονται οι μετακινήσεις. Ακολουθώντας μακροχρόνιες παραδόσεις, τις εποχές και την διαθεσιμότητα των πόρων, μέσα σε ένα έτος γίνονται συνήθως 2-12 μετακινήσεις ώστε να μην εξαντλούνται οι καταρχήν φτωχοί βοσκότοποι και να προλαβαίνουν να ανασυσταθούν.

Οι κατοικίες των νομαδικών φυλών της Ανατολικής Αφρικής ανήκουν στις γυναίκες κάθε οικογένειας, και αυτές ευθύνονται για την μεταφορά, το στήσιμο και την συντήρησή τους. Το φέρον σύστημα των κατοικιών αποτελείται από δέσμες κλαδιών ή ριζών, οι οποίες πλέκονται σε ημικυλινδρικό σχήμα. Οι γυναίκες θάβουν την μία άκρη κάθε δέσμης στο έδαφος και δένουν τις ελεύθερες άκρες και τους κόμβους (εικ. 10, 11). Γύρω από την βάση του σπιτιού μπορεί να τυλιχθεί μια μικρή καλαμωτή, αποτελούμενη από πλεγμένα κλαδιά ή κομμάτια υφάσματος. Στο σημείο αυτό τοποθετούνται πέτρες για να γίνει η κατασκευή πιο σταθερή²¹. Ο σκελετός αυτός καλύπτεται με πολλαπλές επιφάνειες πλεγμένες από φύλλα φοίνικα, καλάμια, ψηλά χορτάρια ή άλλα φυτά, ανάλογα με την περιοχή (εικ. 10, 12). Οι επιφάνειες αυτές είτε δένονται, είτε καρφιστώνονται με κλαδάκια στο φέρον σύστημα χωρίς να ακουμπούν το έδαφος. Παραδοσιακά χρησιμοποιούνταν και δέρματα ζώων, ενώ σήμερα συνηθίζεται πλέον να προστίθεται και ένα πλαστικό κάλυμμα από πάνω ή/και να χρησιμοποιούνται υφασμάτινες ή πλαστικές επιφάνειες και σκοινιά μαζί με τα παραδοσιακά υλικά.

Η είσοδος είναι συνήθως στο πλαϊνό μέρος και καλύπτεται από μια πλεκτή επιφάνεια σαν τις υπόλοιπες ή από κρεμασμένα χοντρά σκοινιά. Στο εσωτερικό, το κρεβάτι τοποθετείται πάντα υπερυψωμένο, στην αριστερή μεριά της κατασκευής, ενώ το υπόλοιπο έδαφος μένει ακάλυπτο. Η δεξιά μεριά χρησιμοποιείται για την φιλοξενία επισκεπτών. Σε κάθε κατοικία συνήθως μένει μια οικογένεια 5-10 ατόμων και το μέγεθός της ποικίλει ανάλογα με τον πληθυσμό, την οικονομική κατάσταση και την συχνότητα μετακίνησης της οικογένειας²². Η ελαφριά κατασκευή της εξασφαλίζει την εύκολη μετακίνησή της από τόπο σε τόπο, καθώς μπορεί να μεταφερθεί από μια ή δύο καμήλες ή γαϊδούρια²³ (εικ. 9).

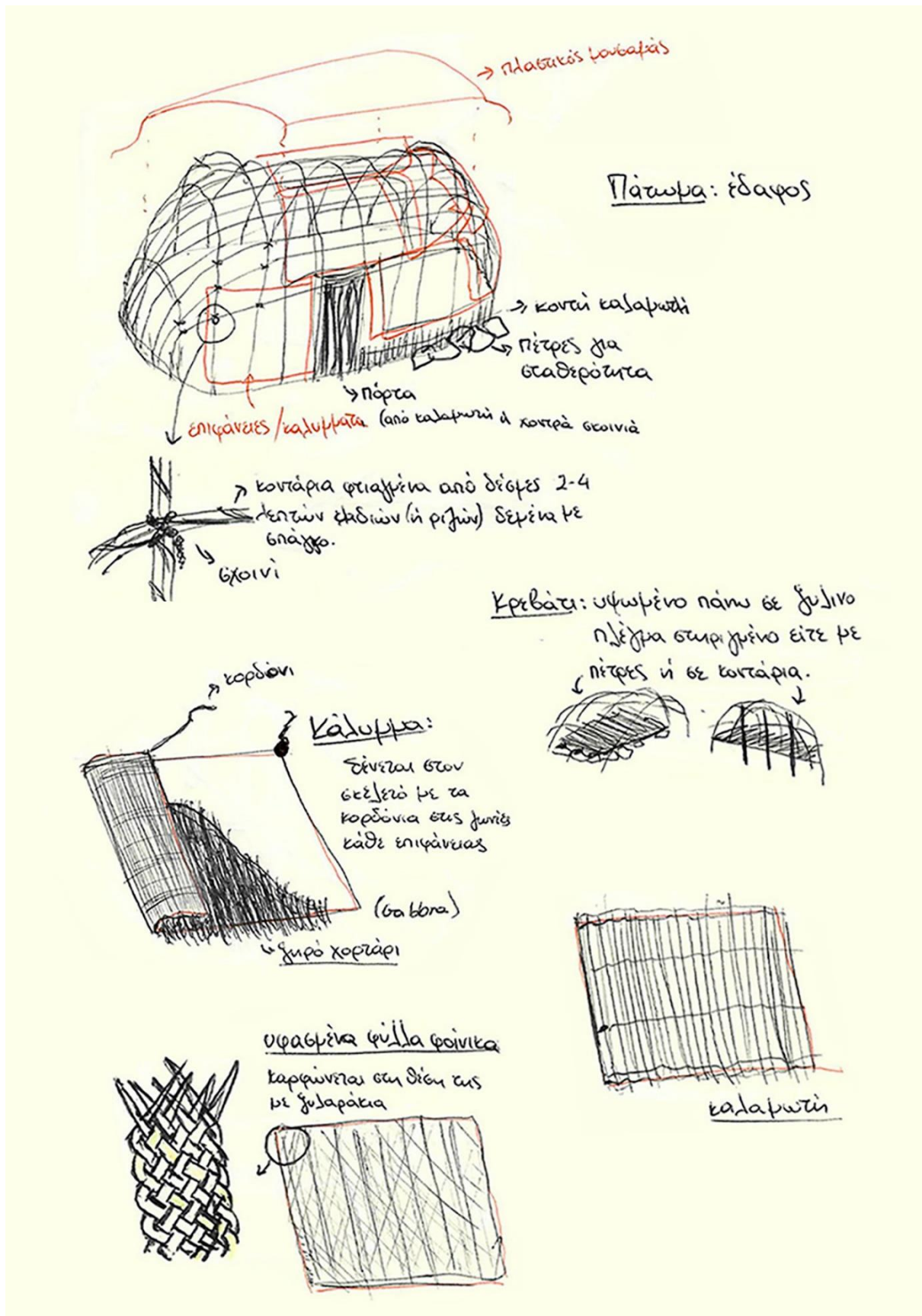
---

²¹ *Taking My House for a Walk on Grumpy Camels* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=PDgfkUEEgM> (accessed 19 November 2023).

²² *Amazing Mat Tents of North Ethiopia - Danakil Desert Dwellers* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=kyuXKaO23Pg> (accessed 19 November 2023).

²³ G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, Devon UK: Ethnographic Press, 2019, pp. 18-19

Εικόνα 10. Σκίτσα κατασκευής νομαδικών κατοικιών με πλεκτές επιφάνειες και υλικών που χρησιμοποιούνται.

Πηγή: ίδιο αρχείο

Εικόνα 11. Κατασκευή φέροντος πλέγματος και κρέμασμα των πλεκτών επιφανειών.

Πηγές: <https://www.youtube.com/watch?v=kyuXKaO23Pg> και <https://www.youtube.com/watch?v=PDgfkUEEqM>

Η σημασία της κατοικίας για την γυναίκα φαίνεται και στο γεγονός ότι η οικογένεια της νύφης κατασκευάζει το σπίτι των νεόνυμφων. Οι Γκάμπρα, μάλιστα, χρησιμοποιούν μερικά από τα υλικά του σπιτιού της μητέρας για το καινούργιο σπίτι της νύφης.

Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι στο παρελθόν χρησιμοποιούνταν παρόμοιου τύπου κατοικίες από νομαδικές φυλές του νότιου άκρου της Νότιας Αμερικής, οι οποίες ωστόσο συνήθιζαν να αφήνουν πίσω τον σκελετό ή και ολόκληρη την κατοικία για να χρησιμοποιηθεί από την επόμενη οικογένεια²⁴.

(α)

(β)

(γ)

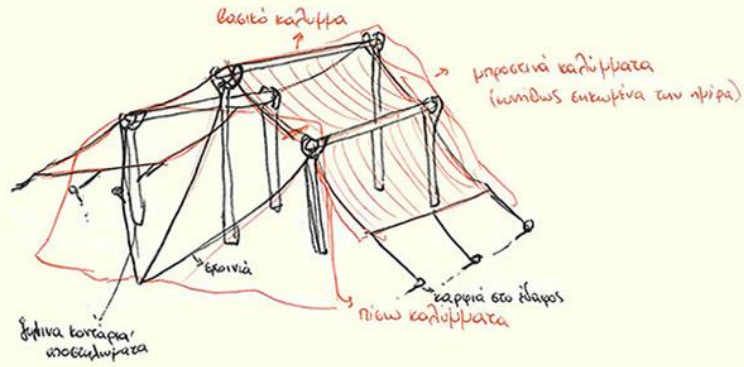

(δ)

Εικόνα 12. Σπίτια κατασκευασμένα από (α) καλάμωτές, (β) πλεγμένα φοινικόφυλλα, (γ) ποικίλα υλικά και (δ) ξερό χορτάρι
Πηγές: <https://www.youtube.com/watch?v=kyuXKaO23Pg> και <https://www.youtube.com/watch?v=PDgfkUEEqM>

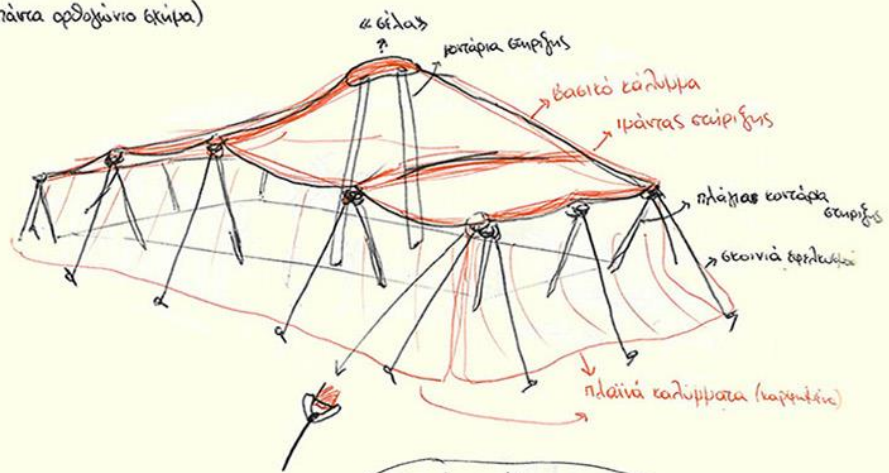
²⁴ Chile Precolombino, 'Yamana Settlement Patterns', *Chile Precolombino*, <http://chileprecolombino.cl/en/pueblos-originarios/yamana/patron-de-asantamiento/>, (accessed 16 January 2024)

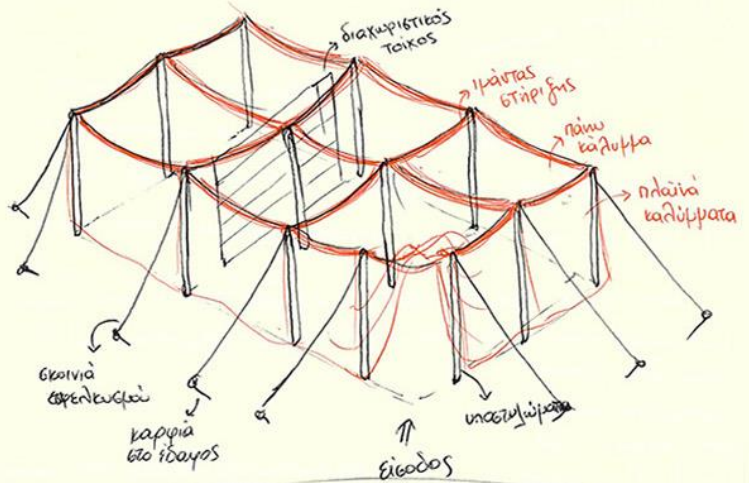
Πλαστική σκηνή

Καλύψατα: υφαντίνα από μάλλι πρόβειο + κατσικίς + καβνίδας (πάντα ορθογώνιο σχήμα)

σκηνή με είλα και ηλίθων

Πάτωμα: χαλιά στο έδαφος

σκηνή με ηλίθων και υποστηρίγματα

Εικόνα 13. Σκίτσα κατασκευής δύο τύπων σκηνών των Βερβέρων.
Πηγή: ίδιο αρχείο

Υφαντά

Βόρεια, συναντούμε τις νομαδικές φυλές της Σαχάρας και της Μέσης Ανατολής, μεταξύ τους οι Ιμαζίγκεν, μια μεγάλη ομάδα φυλών με κοινές ρίζες και πολιτισμικά στοιχεία. Αναφορές για τους Ιμαζίγκεν υπάρχουν από το 2000 π.Χ. αρχικά στα παράλια της Βόρειας Αφρικής, ενώ αργότερα εξαπλώθηκαν και στην Βορειοδυτική Αφρική και ολόκληρη τη Σαχάρα. Από τον 7^ο αιώνα μ.Χ. κατακτήθηκαν σταδιακά από τους Άραβες, οι οποίοι έκαναν προσπάθειες εξισλαμισμού και ένωσης όλων των φυλών κάτω από μια κοινή ονομασία, αποκαλώντας τους Βερβέρους²⁵. Στις μέρες μας η πλειοψηφία των Ιμαζίγκεν έχουν ασπαστεί το Ισλάμ. Οι μεγαλύτερες ομάδες Ιμαζίγκεν κατοικούν στο Μαρόκο και στην Αλγερία, αλλά υπάρχουν πληθυσμοί σε όλη τη Βόρεια Αφρική, τη Σαχάρα και τη Μέση Ανατολή. Μπορούμε, μάλιστα, να ισχυριστούμε πως η πλειοψηφία των κατοίκων της Βόρειας Αφρικής έχουν καταγωγή από τις φυλές των Ιμαζίγκεν²⁶. Η κύρια γλώσσα επικοινωνίας, ωστόσο, στις περισσότερες περιοχές είναι τα Αραβικά και δεν χρησιμοποιείται πλέον η γραπτή μορφή των τοπικών διαλέκτων. Οι διάφορες ομάδες των Ιμαζίγκ έχουν διαφορετικούς τρόπους ζωής ανάλογα με την περιοχή που κατοικούν και έτσι υπάρχουν μόνιμοι, ημινομαδικοί και νομαδικοί πληθυσμοί. Κύριες ασχολίες παραδοσιακά είναι η κτηνοτροφία και η γεωργία, μαζί με το εμπόριο, την υφαντική, την κεραμική και άλλες τέχνες. Οι έντονες ξηρασίες που συμβαίνουν τα τελευταία χρόνια έχουν αναγκάσει πολλούς από τους νομαδικούς κτηνοτρόφους να μονιμοποιηθούν, όμως, καθώς δεν βρίσκουν πια αρκετό νερό για τους ίδιους και για τα ζώα τους²⁷.

Εικόνα 14. Εσωτερικό σκηνής Ιμαζίγκ δοκού επί στύλου.

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=wXqXQoJTyuA>

²⁵ Britannica, *Who Are The Berber People?* [website], <https://www.britannica.com/topic/Berber>, (accessed 15 May 2024)

²⁶ WorldAtlas, *Who Are The Berber People?* [website], J. Misachi, 1 August 2017, <https://www.worldatlas.com/articles/who-are-the-berber-people.html>, (accessed 15 May 2024)

²⁷ AFP, 'Moroccan nomads' way of life threatened by climate change', *TUKO* [website], October 2022, <https://www.tuko.co.ke/world/475891-moroccan-nomads-life-threatened-by-climate-change/> (accessed 27 June 2024)

Μια δεύτερη μεγάλη ομάδα με παραδοσιακά νομαδικούς πληθυσμούς είναι οι Βεδουίνοι. Οι Βεδουίνοι είναι Άραβες κτηνοτρόφοι, οι οποίοι με αφετηρία την Αραβική Χερσόνησο εξαπλώθηκαν στην Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική. Μέσα στον τελευταίο αιώνα, ωστόσο, η πλειοψηφία των Βεδουίνων έχουν εγκατασταθεί σε μόνιμους οικισμούς και πόλεις, ωθούμενοι ή εξαναγκασμένοι από διάφορους φορείς και περιστάσεις²⁸.

Οι σκηνές των νομάδων της Βόρειας Αφρικής και της Μ. Ανατολής εμφανίζονται με πολλές παραλλαγές. Κοινά χαρακτηριστικά τους είναι ότι αποτελούνται από ένα μεγάλο μάλλινο υφαντό κάλυμμα για την οροφή, στηριζόμενο από ξύλινο σκελετό και τεντωμένο με σκοινιά. Τα πλαϊνά καλύμματα, συνήθως είναι επίσης υφαντά. Τα καλύμματα αυτά υφαινούνται από τις γυναίκες της οικογένειας με νήμα από μαλλί κασίκας, προβάτου ή/και καμήλας. Το χαρακτηριστικό σκούρο χρώμα τους, σε συνδυασμό με τα μικροσκοπικά κενά που δημιουργούνται κατά την ύφανση, προσφέρει καλή σκίαση του εσωτερικού, ενώ ταυτόχρονα τραβάει τον ζεστό αέρα μέσα στη σκηνή προς τα επάνω, δημιουργώντας ένα ρεύμα αέρος. Ακόμη, όταν βραχούν, τα νήματα φουσκώνουν και κλείνουν τα κενά καθιστώντας το κάλυμμα αδιάβροχο²⁹. Μια ή περισσότερες είσοδοι³⁰ σχηματίζονται σηκώνοντας τα πλαϊνά καλύμματα. Εσωτερικά στρώνονται χαλιά και, ανάλογα με την περιοχή, κρέμονται διαχωριστικές κουρτίνες³¹.

Αρχικά αναλύουμε δύο παραδείγματα σκηνών που συναντάμε στους Βερβέρους, κατά περιπτώσεις και τους Βεδουίνους³². Στο πρώτο παράδειγμα το βασικό κάλυμμα στηρίζεται από σύστημα πλαισίων τύπου δοκού επί στύλου και σκοινιά (εικ. 13πάνω, 14). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το δεύτερο παράδειγμα, όπου στα βασικά φέροντα στοιχεία περιλαμβάνονται φαρδιοί ιμάντες ραμμένοι κάτω από το βασικό κάλυμμα, αντικαθιστώντας τα ξύλινα δοκάρια του πρώτου παραδείγματος και επιτρέποντας μεγαλύτερο άνοιγμα (εικ. 13μέση, 15πάνω). Η κορυφή της σκηνής στηρίζεται από μια «σέλα», της οποίας το ύψος μεταβάλλεται ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες³³. Ένας τρίτος τρόπος στήριξης του βασικού καλύμματος, που συναντάται πιο συχνά στους Βεδουίνους, είναι επίσης με ιμάντες, οι οποίοι στηρίζονται απευθείας σε ξύλινα υποστυλώματα (εικ. 13κάτω, 15κάτω).

Άλλοι τρόποι στήριξης του βασικού καλύμματος, κυρίως στη περιοχή της Μέσης Ανατολής, απεικονίζονται στις εικόνες 18, 19 της σελίδας 28.

---

²⁸ Britannica, *Bedouin* [website], <https://www.britannica.com/topic/Bedouin> (accessed 15 May 2024)

²⁹ S. Attia, 'Assessing the Thermal Performance of Bedouin Tents in Hot Climates', in *ASHRAE Energy & Indoor Environment for Hot Climates*, Qatar, ASHRAE/Qatar University, 2014, p. 1 of article, <https://hdl.handle.net/2268/164042> (accessed 28 May 2024)

³⁰ J. Tyman, 4.5 Shelter and Hospitality:276, *John Tyman's Cultures in Context Series: EGYPT and the SAHARA*, <https://www.johntyman.com/sahara/20.html>, (accessed 18 January 2024)

³¹ Ali Al Amaireh, 'The Bedouin Tent in Comparison with UAE Housing Provision', *open house international Vol 36, No.4*, ResearchGate, 2011, pp. 82-86, https://www.researchgate.net/publication/290231910_The_Bedouin_Tent_in_Comparison_with_UAE_Housing_Provision (accessed 18 January 2024)

³² *Berber Tents and Looms from the Sahara Desert* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=wXqXQoJTyuA>, (accessed 19 November 2023).

³³ G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, Devon UK: Ethnographic Press, 2019, pp. 28-29

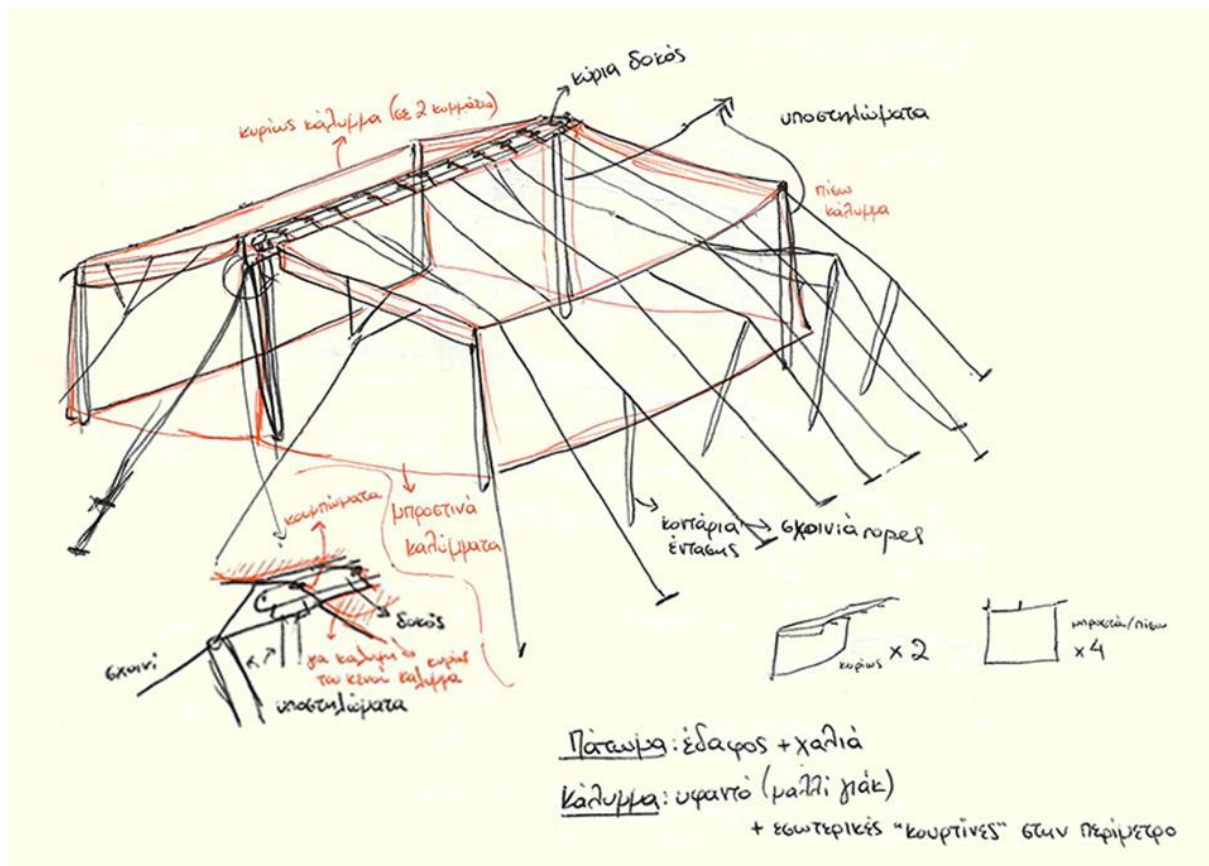

Εικόνα 15. Το σήκωμα της «σέλας» και ολοκληρωμένη σκηνή Ιμαζίγχ με ιμάντες (πάνω).
Εσωτερικό σκηνής Βεδουίνων (κάτω)

Πηγές: <https://www.youtube.com/watch?v=wXqXQoJTγuA> και Charles Roffey (Flickr)

Εικόνα 16. Σκίτσο κατασκευής (πάνω) και στημένη σκηνή (κάτω) νομάδων στο Θιβέτ.

Πηγές: ίδιο αρχείο και <https://www.youtube.com/watch?v=CAIMc9Zbg5I>

Σκηνές με υφαντό κάλυμμα συναντάμε επίσης στα βουνά του Θιβέτ στην Κίνα. Παραδοσιακά, περίπου ο μισός πληθυσμός του Θιβέτ ήταν νομάδες κτηνοτρόφοι. Η Κίνα, ωστόσο, το 1958 άρχισε να εφαρμόζει νέες συγκεντρωτικές πολιτικές, όπως η ιδιοκτησία των ζώων και της γης από το κράτος και η ανάθεση της διαχείρισής τους στους πολίτες. Οι πολιτικές αυτές περιόρισαν και άλλαξαν τον τρόπο ζωής των νομάδων. Από τις αρχές του 1980, όμως, η ιδιοκτησία των ζώων επέστρεψε στις νομαδικές οικογένειες και, ενώ υπάρχουν ακόμη μερικοί περιορισμοί από το κράτος, πολλοί έχουν επιστρέψει λιγότερο ή περισσότερο στον νομαδικό τρόπο ζωής³⁴.

Οι νομάδες του Θιβέτ μετακινούνται συνήθως δύο φορές το χρόνο μεταξύ θερινών και χειμερινών βοσκότοπων σε υψόμετρα πάνω από τα 2.000 μέτρα³⁵. Κατά τις μετακινήσεις και τη διαμονή τους στα θερινά βοσκοτόπια, κατοικούν σε σκηνές, ενώ το χειμώνα πλέον πολλοί μένουν σε σταθερό σπίτι. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κοπαδιών τους αποτελούνται από γιάκ (eng: yak), ενώ συνήθως συντηρούν επίσης άλογα, κασίκες ή/και πρόβατα. Όπως στις περισσότερες νομαδικές οικογένειες, οι δουλειές χωρίζονται ανάλογα με το φύλο. Οι γυναίκες, τα κορίτσια και τα μικρά παιδιά ασχολούνται με το άρμεγμα, την γαλακτοκομική και τις δουλειές μέσα και γύρω από τη σκηνή, ενώ οι άντρες και τα μεγαλύτερα αγόρια βόσκουν τα κοπάδια και κάνουν τις δουλειές μακριά από την κατοικία (π.χ. συναλλαγές στο κοντινότερο χωριό). Οι γυναίκες επίσης επεξεργάζονται το μαλλί των ζώων, γνέθουν τα σκονινιά και υφαίνουν τα καλύμματα της σκηνής.

Η παραδοσιακή κατοικία τους είναι μια σκηνή υφασμένη από το μαλλί των γιάκ (εικ. 16, 17). Η σκηνή αυτή αποτελείται από δύο κύρια κομμάτια υφάσματος, που σχηματίζουν την οροφή και τις πλευρές. Έπειτα τοποθετούνται δευτερεύοντα κομμάτια υφάσματος που κλείνουν το μπροστινό και το πίσω μέρος της σκηνής³⁶. Οι δύο κύριες επιφάνειες κουμπώνονται μεταξύ τους στην κορυφή της σκηνής (εικ. 17δ) και στηρίζονται σε σύστημα σκονινιών και ξύλινων δοκών και υποστυλωμάτων (εικ. 17β). Στο εσωτερικό τοποθετούνται μερικά χαλιά στο έδαφος για καθίσματα. Περιμετρικά συνήθως κρέμονται εσωτερικές «κουρτίνες» για διακόσμηση και τοποθετούνται τα λίγα έπιπλα και τα υπάρχοντά τους (εικ. 17γ). Στο κέντρο της σκηνής υπάρχουν μια ή δύο εστίες: μια παραδοσιακή από πηλό, η οποία κατασκευάζεται εξαρχής κάθε φορά που μετακινούνται, και μια ξυλόσομπα.

---

³⁴ A. Manderscheid, 'Decline and re-emergence of nomadism: Tibetan pastoralists revive a nomadic way of life and production.', *GeoJournal*, vol. 53, 2001, pp. 174–177, <https://doi.org/10.1023/A:1015728719305> (accessed 22 May 2024)

³⁵ G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, Devon UK: Ethnographic Press, 2019, pp. 30-31

³⁶ *Drokpa Nomads - Tibetan Black Tent* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=CAIMc9Zbg5I> (accessed 19 November 2023).

(α)

(β)

Εικόνα 17. Μεταφορά (α) και στήσιμο (β) της σκηνής.

Απέναντι: Εσωτερική διαρρύθμιση της σκηνής. Διακρίνονται οι δύο εστίες στο κέντρο (γ). Λεπτομέρεια της κατασκευής (δ)

Πηγές: <https://www.youtube.com/watch?v=CAIMc9Zbg5I> και G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings* [ebook], p. 36

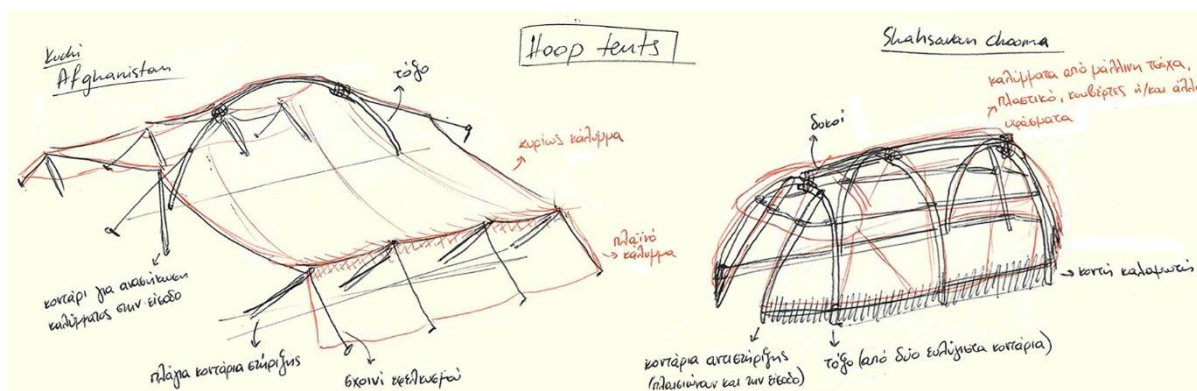
(v)

(6)

Τοξωτά

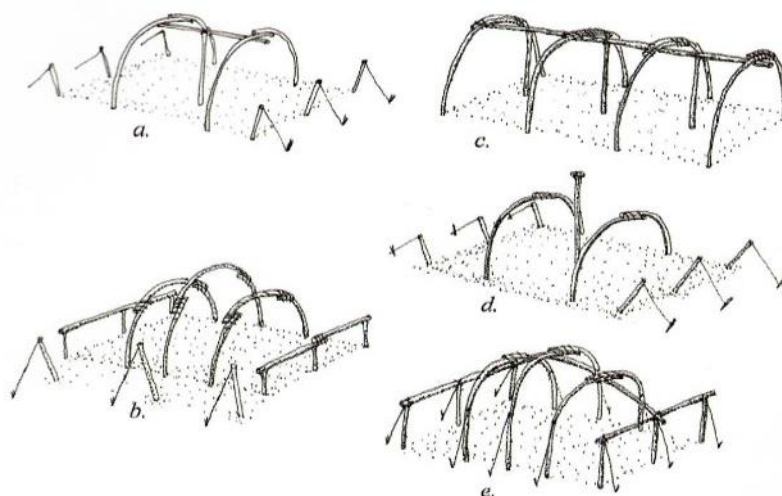

Εικόνα 18. Σκίτσα κατασκευής δύο περιπτώσεων τοξωτών σκηνών.

Πηγή: ίδιο αρχείο

Επιστρέφοντας στην Μέση Ανατολή και την Β. Αφρική βρίσκουμε την τοξωτή σκηνή. Με βασικό στοιχείο το τόξο, εμφανίζεται με πολλές παραλλαγές ανάλογα με την περιοχή και το υλικό κάλυψης. Στις ερήμους της Β. Αφρικής, της Αραβίας και του Αφγανιστάν τα καλύμματα είναι υφαντά και ακολουθείται μια λογική κατασκευής αντίστοιχη με τα παραδείγματα των Βέρβερων και των Βεδουίνων που είδαμε προηγουμένως³⁷. Πιο βόρεια, όμως, όπου αλλάζει το κλίμα, χρησιμοποιούνται καλύμματα από μάλλινη τσόχα³⁸ και το σπίτι αρχίζει να μοιάζει περισσότερο με τα γιούρτ (βλ. σελίδα 30). Στις μέρες μας συχνά προστίθενται και άλλα υφάσματα και πλαστικές επιφάνειες για αδιαβροχοποίηση (εικ. 20κάτω).

Στις συγκεκριμένες σκηνές αξίζει να παρατηρήσουμε την ποικιλομορφία στην χρήση του τόξου (εικ. 19). Από τις πιο απλές με ένα τόξο (εικ. 18α, 20πάνω), στις πιο μεγάλες με δύο ή τρία τόξα στο κέντρο και οριζόντια στηρίγματα (εικ. 19b,e), καταλήγοντας στο πιο στιβαρό με σειρά τόξων συνδεδεμένων με οριζόντιες δοκούς (εικ. 18δε, 19c, 20κάτω).

Εικόνα 19. Σκίτσα παραλλαγών φέρουσας κατασκευής τοξωτών σκηνών.

Πηγή: G. Clarke, *Drapes, Tents and Other Nomadic Dwellings*, p.23

³⁷G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, Devon UK: Ethnographic Press, 2019, pp. 22-23

³⁸G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, pp. 20-21

Εικόνα 20. Τοξωτές σκηνές στο Αφγανιστάν (πάνω) και στο Ιράν (κάτω)

Πηγή: G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, pp. 22, 20

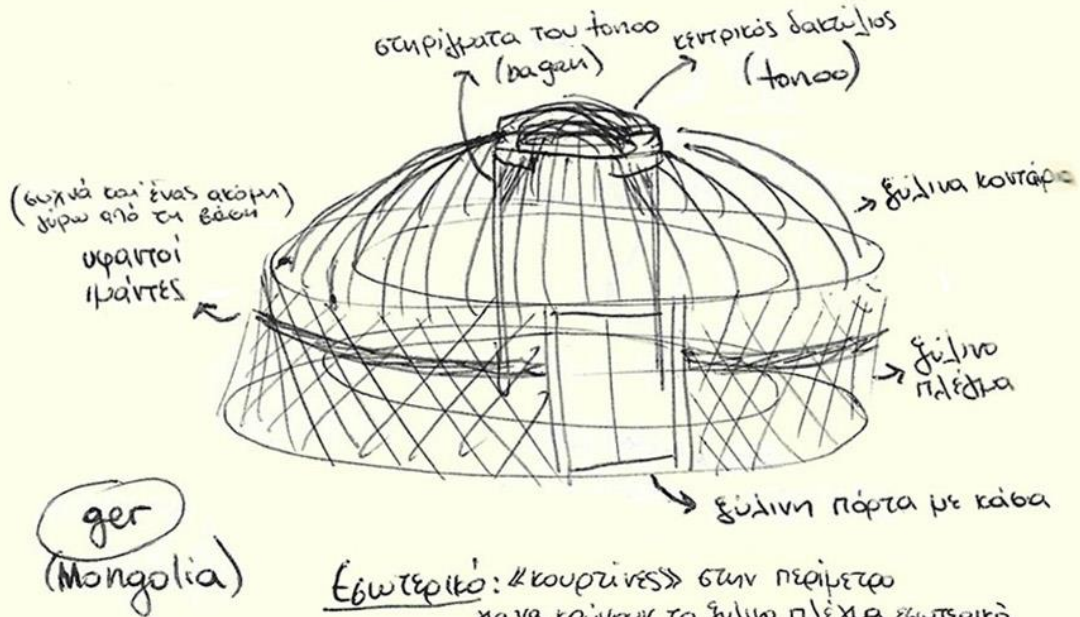
Κάλυμμα :- καταρωτή
 Ελαστικό / νάυλον

- Τείχη (1 ή παραπάνω στρώσεις)

Κάλυμμα :- βαρβακερό ύφανση / καρβας
 - Τείχη (1 ή παραπάνω στρώσεις)
 (-πλαστικό / νάυλον)
 - καρβας / καρβίνας

Πάτωμα :-
 Πλαστικό σανίδες
 + χαλιά

Εικόνα 21. Σκίτσα κατασκευής γιοούτ και γκερ

Πηγές: ίδιο αρχείο

Τσόχα

Στα βόρεια της Μέσης Ανατολής, στα βουνά και στις στέπες που εκτείνονται ανατολικά της Μαύρης Θάλασσας προς το Καζακστάν και την Μογγολία, οι νομαδικές κατοικίες αλλάζουν μορφή και υλικό. Εδώ το κλίμα είναι πιο κρύο και υγρό σε σχέση με τις ερήμους της Αφρικής, οπότε τα καλύμματα των σκηνών τους φτιάχνονται από τσόχα και είναι πιο θερμομονωτικά και αδιάβροχα σε σχέση με τις υφαντές σκηνές.

Οι νομαδικές φυλές στις περιοχές αυτές ασχολούνται κυρίως με την κτηνοτροφία, διατηρώντας συνήθως μεγάλα μεικτά κοπάδια με πρόβατα, κασίκες, αγελάδες και άλογα. Παραδοσιακά είχαν και καμήλες, ιδιαίτερα στις ερημικές περιοχές, ωστόσο σήμερα έχουν αντικατασταθεί σε πολλές περιπτώσεις από αυτοκίνητα και φορτηγά. Τα κοπάδια, παραδοσιακά διαχειρίζονταν από ομάδες τεσσάρων ή περισσότερων νοικοκυριών (μια εκτεταμένη οικογένεια). Οι νομάδες βασίζονται επίσης στις σχέσεις μεταξύ οικογενειών και μόνιμων πληθυσμών, δημιουργώντας δίκτυα αλληλοϋποστήριξης και κυκλοφορίας προϊόντων.

Σε πολλές περιοχές, όπως στο Καζακστάν, τα σοσιαλιστικά καθεστώτα έφεραν αρχικά τον περιορισμό των νομάδων, έπειτα τη απαλλοτρίωση της γης και των ζώων από το κράτος για τη διαμόρφωση μεγάλων κοινοτικών κοπαδιών και υποδομών. Ταυτόχρονα αναγκάστηκαν οι νομάδες να εγκατασταθούν μόνιμα σε οικισμούς για να διαχειριστούν τα κοινοτικά κοπάδια. Αυτές οι αλλαγές, ωστόσο, οδήγησαν σε δραματική μείωση του μεγέθους των κοπαδιών, λόγω έλλειψης χειμερινών τροφίμων, και λιμό μεταξύ του γενικότερου πληθυσμού στις αρχές του 1930. Έτσι διαμορφώθηκε ένα σύστημα εκτροφής και εποχιακής μετακίνησης των κοπαδιών βασισμένο στις γνώσεις και πρακτικές των νομάδων και ενισχυμένο από νέες τεχνολογίες για την μέγιστη απόδοση. Μέχρι τότε όμως, είχαν ήδη διαλυθεί τα κοινωνικά και οικογενειακά δίκτυα αλληλοϋποστήριξης που ήταν απαραίτητα για τη διαχείριση μεγάλων κοπαδιών. Επιπλέον, πολλοί νομάδες είχαν εξοριστεί ή μεταναστεύσει σε άλλες περιοχές και αυτοί που έμειναν πίσω δούλευαν σαν δημόσιοι υπάλληλοι στις κοινοτικές κτηνοτροφικές μονάδες.

Όταν κατέρρευσε η Ε.Σ.Σ.Δ. το 1991 άρχισε η διάλυση των κοινοτικών κτηνοτροφικών μονάδων και η ιδιωτικοποίησή τους. Άμεσα αποτελέσματα ήταν να μείνουν άνεργοι οι εργάτες και να μεταναστεύσουν στις πόλεις. Οι οικογένειες στην επαρχία που λάβανε ζώα από τον διαμοιρασμό των κοινοτικών κοπαδιών βρέθηκαν χωρίς στήριξη από το κράτος και

*Εικόνα 22. Λεπτομέρεια
χαρακτητικού του Geissler
που απεικονίζει
τούρκικες σκηνές,
σκηνές μεταφερόμενες
σε κάρα και κάρα-
σκηνές των Noghay,
1793-4*

Πηγή:
<http://www.karakalpak.com/yrthistory.html>

περιορισμένοι στις μετακινήσεις τους, καθώς τα πρώην εύφορα βοσκοτόπια μετατράπηκαν σε εκτάσεις καλλιέργειας τροφίμων. Έτσι πολλοί αγρότες έσφαξαν τα ζώα τους για να τα πουλήσουν, οδηγώντας σε υποβάθμιση της αγοράς.

Παράλληλα, ωστόσο, μερικοί πρώην υπάλληλοι των κοινοτικών μονάδων σε υψηλότερες θέσεις, βρήκαν την ευκαιρία με την διάλυση των κοινοτικών κτηνοτροφικών μονάδων να αγοράσουν φθηνά τον εξοπλισμό και τις εκτάσεις απαραίτητες για κτηνοτροφία μεγάλης κλίμακας. Αυτοί έχουν μια καπιταλιστική προσέγγιση ως προς την κτηνοτροφία, παρά μια προσέγγιση αυτοσυντήρησης όπως είχαν παραδοσιακά οι νομάδες, ωστόσο συνέχισαν πολλές από τις παραδοσιακές πρακτικές τους, συμπεριλαμβανομένων και των εποχιακών μετακινήσεων. Σταδιακά έχει διαμορφωθεί και μια αντίστοιχη κοινωνική οργάνωση μέσα σε αυτές τις μεγάλες εταιρίες, καθώς μετατρέπονται σε οικογενειακές επιχειρήσεις με δίκτυα συγγενών που διαχειρίζονται μισθωτούς κτηνοτρόφους για τα κοπάδια τους³⁹. Πολλοί από αυτούς τους κτηνοτρόφους, καθώς και οι οικογένειες που κατάφεραν να συνεχίσουν την ιδιόκτητη νομαδική κτηνοτροφία, χρησιμοποιούν ακόμη τις παραδοσιακές κινητές κατοικίες τους.

Οι μάλλινες σκηνές των νομάδων χρησιμοποιούνται σαν κατοικίες, αλλά επίσης οργανώνονται εκεί και κοινωνικές εκδηλώσεις. Παλαιότερα στέγαζαν και την διοίκηση και τον στρατό. Ο σχεδιασμός τους αντικατοπτρίζει τον κόσμο τους. Η κυλινδρική βάση και η κωνική στέγη συμβολίζουν τον ουρανό και το σύμπαν. Η πόρτα που ανοίγει πάντα προς την ανατολή (των Καζάκων) και το άνοιγμα στην κορυφή της σκηνής φανερώνει την σχέση των προγόνων τους με τον ήλιο⁴⁰. Τα υλικά κατασκευής είναι κυρίως ανανεώσιμα, αφού η τσόχα φτιάχνεται από μαλλί προβάτου και ο σκελετός από επεξεργασμένα κλαδιά δέντρων⁴¹. Στην παρούσα εργασία αναλύεται η σκηνή που μαζεύεται και ξαναστήνεται σε κάθε μετακίνηση, αλλά υπάρχουν και ιστορικές αναφορές που περιγράφουν σκηνές των οποίων τα πλέγματα των τοίχων δεν διπλώνονταν, οπότε ολόκληρη η κατασκευή

Εικόνα 23. Εικόνες από το στήσιμο γιούρτ (αριστερά) και γκερ (δεξιά)

Πηγές: <https://www.youtube.com/watch?v=YikFc0INaMg> και <https://www.youtube.com/watch?v=tuAc11sLxQ>

³⁹ C. Kerven, S. Robinson and R Behnke, 'Pastoralism at Scale on the Kazakh Rangelands: From Clans to Workers to Ranchers', *Frontiers in Sustainable Food Systems*, vol. 4, article no. 590401, January 2021, pp. 2-11, <https://doi.org/10.3389/fsufs.2020.590401> (accessed 28 May 2024)

⁴⁰ K. A. Kamar, 'Nomad's mobile housing – a deep technology of antiquity', *Academia.edu*, February 2020, https://www.academia.edu/41996347/Nomads_mobile_housing_a_deep_technology_of_antiquity (accessed 28 May 2024)

⁴¹ *Making a Yurt in Kyrgyzstan* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=YikFc0INaMg> (accessed 8 November 2023).

μεταφέρονταν πάνω σε κάρο. Άλλες αναφορές περιγράφουν κάρα-σκηνές: τροχοφόρες ημικυλινδρικές κατοικίες, κατασκευασμένες με παρόμοια τεχνοτροπία⁴² (εικ. 22).

Όσο για την κατασκευή των σκηνών, οι τοίχοι τους είναι φέροντες και αποτελούνται από ξύλινα αρθρωτά πλέγματα που διπλώνουν κατά την μεταφορά. Τα πλέγματα συγκρατούνται με ιμάντες και με τη σειρά τους στηρίζουν πολλές λεπτές ξύλινες δοκούς. Οι δοκοί αυτοί δένονται από τη μια μεριά στους τοίχους και με την άλλη άκρη στηρίζουν το στεφάνι κορύφωσης (εικ. 23δε). Έπειτα στερεώνονται και αυτοί με ιμάντες. Για είσοδο υπάρχει τις περισσότερες φορές μια ξύλινη πόρτα η οποία αποσυναρμολογείται για την μεταφορά. Η κάσα της πόρτας είναι φέρον στοιχείο όπως οι τοίχοι. Γύρω από τους τοίχους στα γιούρτ τυλίγεται και μια καλαμωτή. Έπειτα η κατασκευή ντύνεται με μια έως πέντε στρώσεις χοντρής μάλλινης τσόχας (εικ.23α), ορισμένες φορές και με μια στρώση πλαστικού κάτω από την τσόχα της στέγης, και αρκετές φορές με επιπλέον κάλυμμα από καμβά αναλόγως τη περιοχή. Στο τέλος τυλίγεται με μερικούς ακόμη ιμάντες για σταθερότητα⁴³ (εικ. 21, 25πάνω).

Στο εσωτερικό της σκηνής, στο κέντρο συνήθως υπάρχει η εστία και στην περίμετρο τα έπιπλα και τα υπάρχοντα της οικογένειας (εικ. 24κάτω, 25κάτω). Το στεφάνι κορύφωσης λειτουργεί ως παράθυρο για τον φωτισμό και τον εξαερισμό του εσωτερικού. Από αυτό συνήθως υπάρχει και η έξοδος της καμινάδας της εστίας, καθώς καλύπτεται από ξεχωριστό κάλυμμα το οποίο μπορεί να σύρεται για να ανοίγει ή να κλείνει. Παραδοσιακά, στο έδαφος στρώνονται χαλιά, αλλά πλέον συνηθίζεται να χρησιμοποιούνται πλαστικές επιφάνειες δαπέδου, πάνω στις οποίες μπορούν επίσης να στρωθούν χαλιά. Συχνά στα εσωτερικά των τοίχων κρέμονται διακοσμητικά πολύχρωμα υφάσματα και διάφορα σκεύη και υπάρχοντα της οικογένειας⁴⁴.

Οι πιο συνηθισμένες κατοικίες είναι είτε γιούρτ (yurt) είτε γκερ (ger), αλλά υπάρχουν και άλλες μικρότερες κατηγορίες. Οι μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ των γιούρτ και των γκερ είναι η κλίση της στέγης. Τα γιούρτ έχουν μεγάλες κλίσεις στην στέγη ενώ τα γκερ έχουν μικρότερες κλίσεις, οπότε χρειάζονται δύο στηρίγματα για το στεφάνι κορύφωσης. Επίσης, στα γκερ συνηθίζεται να τοποθετείται μια επιπλέον στρώση υφάσματος κάτω από τα τσόχια καλύμματα.

---

⁴² D. Richardson and S. Richardson, 'History of the Karakalpak Yurt', *The Karakalpaks* [website], pbl. July 2006 (upd. March 2012), <http://www.karakalpak.com/yurthistory.html>, (accessed 28 May 2024)

⁴³ *Erecting a Yurt in Kyrgyzstan - How to Put up a Yurt* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=KvmZ6ipVExg> (accessed 8 November 2023).

⁴⁴ *The Mongolian Ger - Everything You Need To Know* [online video], Goats On The Road, 2014 <https://www.youtube.com/watch?v=tuAc11sILxQ> (accessed 8 November 2023).

Εικόνα 24. Εικόνες εξωτερικού (πάνω) και εσωτερικού (κάτω) από γιούρτ

Πηγές: G. Clarke, *Drapes, Tents and Other Nomadic Dwellings*, p.40 και <https://www.youtube.com/watch?v=YikFc0INaMg>

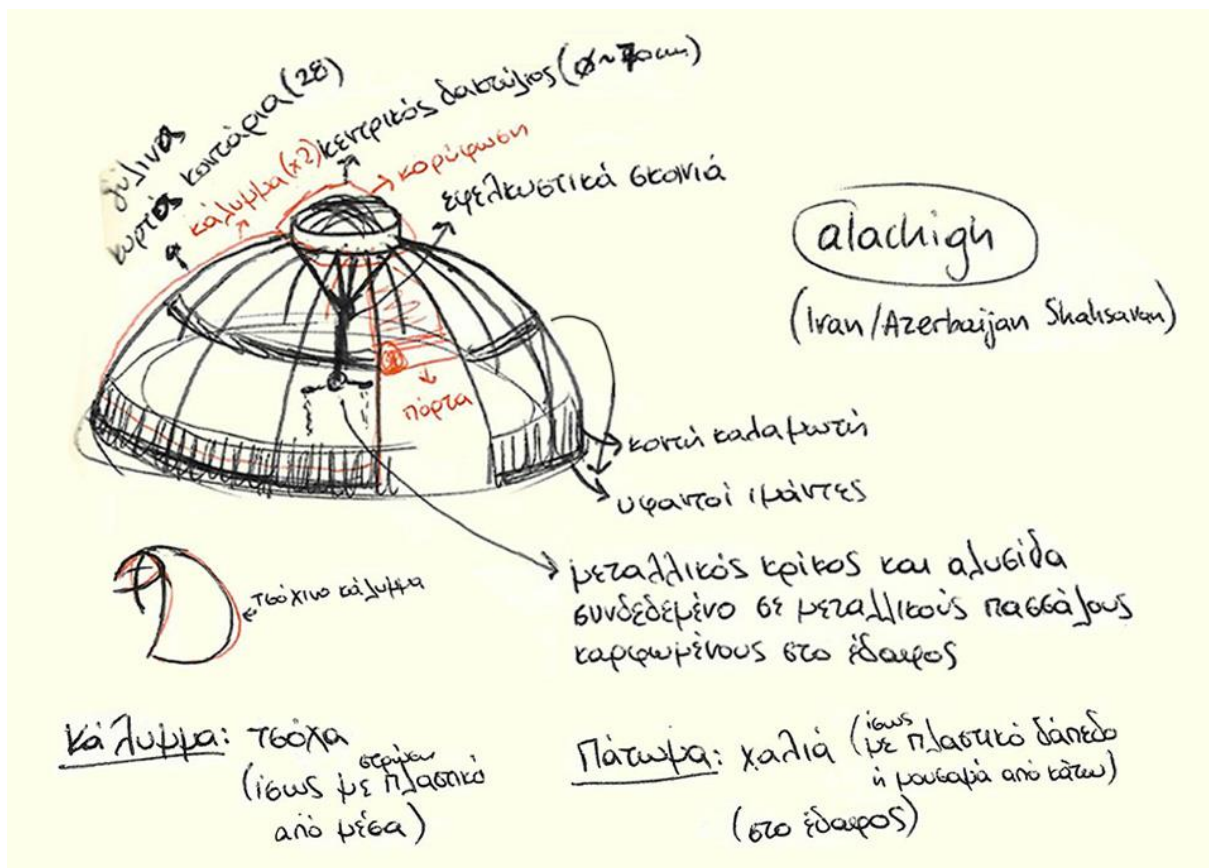

Εικόνα 25. Εικόνες εξωτερικού (πάνω) και εσωτερικού (κάτω) από γκερ.

Πηγές: <https://mongoliansecrethistory.mn/mongolian-ger-yurt/> και <https://www.zendmentravel.com/about-mongolia/mongolian-etiquette-in-a-ger/inside-gers/>

Εικόνα 26. Σκίτσο κατασκευής αλάτσηγ (πάνω) και νομάδες στήνουν τη σκηνή τους(κάτω)

Πηγή: ίδιο αρχείο και <https://www.youtube.com/watch?v=FuzipuvXULg>

Μια τρίτη, μικρή⁴⁵, κατηγορία είναι τα αλάτσιγχ (alachigh) στο ΒΔ Ιράν και το Ανατολικό Αζερμπαϊτζάν (εικ. 26,27). Σε αντίθεση με τις δύο προηγούμενες κατηγορίες, η κατοικία αυτή δεν έχει ξεχωριστούς τοίχους, αλλά είναι όλο μαζί μία θολωτή κατασκευή. Πλέον χρησιμοποιείται μόνο από την άνοιξη έως το φθινόπωρο κατά τις μετακινήσεις και τη διαμονή στα θερινά βοσκοτόπια. Αποτελείται από ευλύγιστα κυρτά ξύλινα κοντάρια τα οποία στηρίζονται στη γη και σε στεφάνι κορύφωσης σαν μεγάλη αράχνη. Το στεφάνι έπειτα τραβιέται προς τα κάτω με σκοινιά δεμένα σε μεταλλικούς πασσάλους καρφωμένοι στο έδαφος, ενώ ταυτόχρονα οι ελεύθερες άκρες των κονταριών πιέζονται προς τα μέσα και στερεώνονται με ιμάντες⁴⁶. Έτσι δημιουργείται ένας φέροντας οργανισμός υπό τάση ο οποίος μπορεί να αντέξει και τους δυνατότερους ανέμους⁴⁷. Γύρω από τη βάση της σκηνής τοποθετείται μια κοντή καλαμωτή και ύστερα ο σκελετός ντύνεται με τσόχα, συχνά πλέον και με μια στρώση πλαστικού από μέσα. Η πόρτα είναι μια καλαμωτή καλυμμένη με τσόχα, η οποία τυλίγεται για να μένει ανοιχτή. Τέλος, στο εσωτερικό συνήθως στρώνονται χαλιά (εικ. 26κάτω).

Εικόνα 27. Βοσκόσ με τα ζώα του έξω από αλάτσιγχ (αριστερά) και εικόνα του εσωτερικού (κάτω).

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=FuzipuvXULg>

⁴⁵ F. Safizadeh, 'Shahsavan in the Grip of Development', *Cultural Survival*, USA, Cultural Survival, 2010, <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/shahsavan-grip-development>, (accessed 17 January 2024).

⁴⁶ *The Incredible Dome Tents of Iran* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=FuzipuvXULg> (accessed 8 November 2023).

⁴⁷ G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, Devon UK: Ethnographic Press, 2019, pp. 44-45

Choom: Μια σκηνή με διαφορετικά καλύμματα το καλοκαίρι και το χειμώνα

καρβας
(φλοιός σημύδας)

↓

Διπλή στρώση
δερμάτων τάρανδου

↓ στρώση με την τριχα
προς το εσωτερικό

+ στρώση με την τριχα
προς τα έξω

Πάτωμα: το καλοκαίρι βυθιά αφήνουν
ακόλυπτο το έδαφος και στήνονται
μόνο οι εσωτερικές θάλασσες/κρεβάτια

ξυλοκαύση
(χρησιμοποιείται σαν
καθιστικό των ηλίθων και
κρεβάτια τη νύχτα (ήλιω))

↑ είσοδος

Πάτωμα από βανίλες
(μόνο στη μέση)

- χαλιά/καλύπτες
- λεπτά στρώματα
- ψάθες
- χαλάκια από
κλαδιά σημύδας

Εικόνα 28. Σκίτσο κατασκευής τσοουμ (αριστερά) και χειμερινές τσοουμ στην τούνδρα (δεξιά)

Πηγές: Ίδιο αρχείο και <https://www.youtube.com/watch?v=8gl6q4R8ih4>

Δέρματα

Στην Βόρεια Ευρώπη και τη Σιβηρία αλλάζει ξανά η μορφή των κατοικιών (εικ.28, 30, 31). Οι στιβαρές κωνικές σκηνές που βρίσκουμε σε αυτές τις περιοχές είναι επίσης από τις πρώτες νομαδικές κατοικίες, και δίνουν την δυνατότητα στους ανθρώπους να ακολουθούν τα κοπάδια των τάρανδων όλες τις εποχές του χρόνου.

Οι Νενέτ ζουν και μετακινούνται στην βορειοδυτική Σιβηρία από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, διατηρώντας σχέσεις με τους τοπικούς μόνιμους πληθυσμούς Νενέτ και άλλους. Η άνοδος του σοσιαλιστικού καθεστώτος στη Ρωσία και οι συγκεντρωτική πολιτική του δεν κατάφεραν να επηρεάσουν σημαντικά τις παραδοσιακές πρακτικές των νομάδων, όπως έγινε σε άλλες νομαδικές κοινωνίες. Οι δημόσιοι υπάλληλοι της περιοχής ήταν συχνά ντόπιοι και γνώριζαν τους νομάδες, οπότε τους προστάτευαν από τη κατάσχεση των κοπαδιών τους από τις κρατικές κτηνοτροφικές μονάδες. Καθώς η διατροφή των Νενέτ βασίζεται κυρίως στο ψάρεμα, στο κυνήγι και στην αγορά βασικών ειδών από κοντινές πόλεις, οι υπάλληλοι τους δήλωναν ως ψαράδες ή κυνηγούς⁴⁸.

Πράγματι, οι τάρανδοι έχουν περισσότερη αξία για τους Νενέτ ως ένα αξιόπιστο μεταφορικό μέσον, επειδή κινούν τα έλκηθρα, παρά για τα κτηνοτροφικά παράγωγά τους, το κρέας και το δέρμα. Για αυτό τον λόγο αποφεύγουν τη σφαγή των ζώων τους για κρέας όσο αυτό είναι εφικτό. Στις μέρες μας οι Νενέτ επηρεάζονται από την ανάπτυξη και την επέκταση της πετρελαιοβιομηχανίας, η οποία χτίζει εγκαταστάσεις και αγωγούς που διακόπτουν τις διαδρομές και τα βοσκοτόπια των τάρανδων.

Το τσουμ (choom), η σκηνή των Νενέτ, φιλοξενεί 1 ή 2 οικογένειες. Παρόλο που είναι απλή στην κατασκευή, προσφέρει καλή προστασία από τις πολύ χαμηλές θερμοκρασίες του χειμώνα (εικ. 28, 29). Το φέρον σύστημα αποτελείται από μακριά ξύλινα κοντάρια, από τα οποία τρία είναι δεμένα μεταξύ τους σχηματίζοντας ένα τρίποδο, πάνω στο οποίο στηρίζονται τα υπόλοιπα κοντάρια⁴⁹. Από πάνω τυλίγονται καλύμματα σε δύο κομμάτια ανά στρώση. Τον χειμώνα χρησιμοποιούνται δύο στρώσεις καλυμμάτων από δέρματα τάρανδων και το καλοκαίρι πλέον χρησιμοποιούνται καλύμματα από καμβά (εικ. 30), ενώ παραδοσιακά ήταν φτιαγμένα από φλοιό σημύδας⁵⁰. Η είσοδος είναι πάντα από τη μεριά προστατευμένη από τον άνεμο.

---

⁴⁸ A. Yoshida, 'Some Characteristics of the Tundra Nenets Reindeer Herders of Western Siberia and their Social Adaptation', *Senri Ethnological Studies*, Vol. 59, Japan, December 2001, p. 67-80, <https://doi.org/10.15021/00002787> (accessed 29 May 2024)

⁴⁹ *Warmest Tent on Earth - Pitching in the Siberian Arctic Winter* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=8gl6q4R8ih4>, (accessed 7 November 2023).

⁵⁰ G. Clarke, *Tents and Other Nomadic Dwellings*, Devon UK: Ethnographic Press, 2019, p. 34-39

Εικόνα 29. Συναρμολόγηση (πάνω) και εσωτερικό (κάτω) χειμερινού τσουμι

Πηγές: <https://www.youtube.com/watch?v=8gl6q4R8ih4> και <https://www.youtube.com/watch?v=Xi80xrE3Mkl>

Εσωτερικά, στο κέντρο βρίσκεται η εστία και γύρω της, στον άξονα της εισόδου, τοποθετούνται σανίδες για πάτωμα. Το υπόλοιπο πάτωμα δημιουργείται από στρώσεις κλαδιών στη βάση, έπειτα στρώνονται ψάθες ή χαλιά, πάνω τους τοποθετούνται λεπτά στρώματα και τέλος στρώνονται χαλιά και κουβέρτες. Εκεί στήνεται και μια εσωτερική σκηνή για την ώρα του ύπνου, η οποία κατά τη διάρκεια της ημέρας ανοίγεται και ο χώρος χρησιμοποιείται ως καθιστικό (εικ. 29κάτω). Απέναντι από την είσοδο βρίσκεται ένα ακόμη κοντάρι, το σίμιζι, πίσω από το οποίο ο χώρος θεωρείται ιερός και καθαρός και δεν επιτρέπεται να περάσει κανείς. Στο σημείο αυτό αποθηκεύονται τα μαγειρικά σκεύη και τα τρόφιμα. Πάνω στο σίμιζι και τα δύο κοντάρια που ορίζουν την είσοδο, στηρίζονται δύο οριζόντια κοντάρια από τα οποία παραδοσιακά κρέμεται η κατσαρόλα πάνω από τη φωτιά.

Εικόνα 30. Η θερινή σκηνή των Khanty, νομαδική φυλή που γειτνιάζει με τους Νενέτ..

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=pShka00rWE4>

Εικόνα 31. Σκίτσα κατασκευής γκοάχτι και λάββου (πάνω) και οικογένεια μπροστά σε γκοάχτι με θερινά καλύμματα (κάτω). Πίσω από το γκοάχτι διακρίνεται επίσης ένα λάββου.

Πηγές: ίδιο αρχείο και <https://en.wikipedia.org/wiki/Goahti>

Οι Σάμι βρίσκονται στα βόρεια της Σκανδιναβίας και της Ρωσίας μέχρι τα Ουράλια Όρη. Για αιώνες συνυπήρχαν ειρηνικά με τους νότιους, ευρωπαίους, γείτονές τους, μέχρι τον 18^ο αιώνα που άρχισαν τα νότια έθνη να εξαπλώνονται προς τα βόρεια για την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων. Οι Σάμι, πολλοί από τους οποίους μετακινούνταν εποχιακά, βρέθηκαν όλο και πιο περιορισμένοι. Ιδιαίτερα στην Σκανδιναβία, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έγιναν μεγάλες προσπάθειες αφομοίωσης και εξευγενισμού των Σάμι από το κράτος και απαγορεύτηκαν πολλές από τις παραδοσιακές πρακτικές τους. Ταυτόχρονα μετανάστευσαν πολλοί νότιοι Σκανδιναβοί προς το Βορρά, οι οποίοι ανέπτυξαν την ξυλεία και ίδρυσαν εργοστάσια και ορυχεία. Οι δραστηριότητες αυτές υποστηρίζονταν από το κράτος, αλλά ταυτόχρονα υποβάθμισαν το περιβάλλον των Σάμι. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και ειδικά μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Σάμι άρχισαν να διεκδικούν συλλογικά τα δικαιώματά τους⁵¹. Κατάφεραν να αναγνωριστούν ως μειονότητες και ιθαγενείς, και μεταξύ 1970 και 1995 ιδρύθηκαν Κοινοβούλια των Σάμι στις τρεις Σκανδιναβικές χώρες. Μαζί με άλλα συλλογικά όργανα, αγωνίζονται μέχρι σήμερα για τα δικαιώματά τους, την προστασία του περιβάλλοντός τους και την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Ταυτόχρονα, όμως, περιορίζονται από τους ανώτερους κυβερνητικούς θεσμούς που υπηρετούν διαφορετικά οικονομικά συμφέροντα⁵².

Οι Σάμι διακρίνονταν γεωγραφικά σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες: οι παραθαλάσσιοι, οι βουνίσιοι, οι Σάμι των δασών και τέλος οι Σάμι των λιμνών και των ποταμών. Η κινητικότητα τους διέφερε ανάλογα με το επάγγελμά τους, οι κτηνοτρόφοι μετακινούνταν πιο συχνά και κάλυπταν μεγαλύτερες αποστάσεις με τους ταράνδους τους, ενώ οι κυνηγοί και οι ψαράδες είχαν πιο περιορισμένες μετακινήσεις. Έτσι διαμορφώθηκαν κυρίως δύο τύποι κατοικιών, το λάββου (lávvu) και το γκοάχτι (goahhti)⁵³ (εικ. 31).

Το λάββου είναι η προσωρινή κατοικία που χρησιμοποιείται κατά τις μεγαλύτερες μετακινήσεις. Μοιάζει πολύ με το τσούμ που αναλύσαμε προηγουμένως. Είναι, ωστόσο, πιο απλό στην κατασκευή του, με το τρίποδο να σχηματίζεται από τρία κοντάρια με διακλαδώσεις στις κορυφές τους⁵⁴. Επίσης, η κατασρόλα κρέμεται κατευθείαν από την κορυφή της σκηνης. Σύγχρονες εκδοχές της σκηνης αντικαθιστούν συχνά τα ξύλινα κοντάρια με αλουμινένια.

Το γκοάχτι είναι μεγαλύτερο από το λάββου, με πιο περίπλοκη κατασκευή (εικ. 31, 33). Είναι ημιμόνιμη ή μόνιμη κατασκευή που κατοικείται συνεχώς από τους μόνιμους πληθυσμούς ή περιστασιακά στην περίπτωση των νομάδων. Στο γκοάχτι τα ξύλινα κοντάρια στηρίζονται σε ένα ξύλινο διπλό τόξο και το τελικό σχήμα τείνει προς το ελλειψοειδές. Για κάλυψη χρησιμοποιούνται καλύμματα από δέρματα ζώων, φλοιό σημύδας, μάλλινα υφάσματα (από τα μέσα του 19^{ου} αι.) ή καμβά (σήμερα) στις πιο ευκίνητες κατασκευές. Στις

---

⁵¹ H. Gaski, 'The Sami People: The "White Indians" of Scandinavia', *American Indian Culture and Research Journal*, iss. 17(1), 1993, pp. 115-128, <http://dx.doi.org/10.17953>, retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/0c32k8v2> (accessed 29 May 2024)

⁵² Sámediggi, *Background: The State and the Sami Parliament* [website], upd. March 2019, <https://www.sametinget.se/9688> (accessed 29 May 2024)

⁵³ R. Emmons, 'An Investigation of Sami Building Structures', *Sami Culture*, Texas USA, LAITS, 2004, <https://www.laits.utexas.edu/sami/dieda/anthro/architecture.htm>, (accessed 7 November 2023).

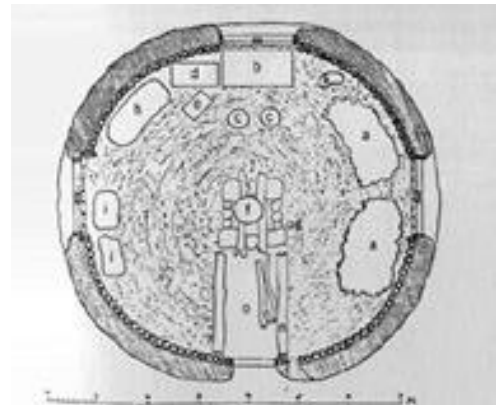
⁵⁴ Beneath Northern Lights, *LÁVVU – SAMI TIPI/TEEPEE NOW AND BEFORE*, <https://www.beneathnorthernlights.com/lavvu-sami-tipi-teepee/> (accessed 7 November 2023)

μόνιμες κατασκευές χρησιμοποιείται ξυλεία, φλοίδα σημύδας και τύρφη για μέγιστη θερμομόνωση και σταθερότητα⁵⁵.

Και στους δύο τύπους κατοικιών η είσοδος ορίζεται εσωτερικά από δύο κορμούς (εικ. 32). Στο κέντρο βρίσκεται η εστία και γύρω της ο χώρος χωρίζεται σε ζώνες για διάφορες χρήσεις, από την είσοδο που είναι πιο εκτεθειμένη σε στοιχεία του εξωτερικού περιβάλλοντος, έως και την πιο καθαρή πίσω από την φωτιά⁵⁶.

Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι κωνικές σκηνές συναντώνται και στην Β. Αμερική, στους Ινουίτ στα Βόρεια και σε αρκετές φυλές των Ινδιάνων στο κέντρο της ηπείρου⁵⁷. Παραλλαγές συναντάμε και στους Ιθαγενείς στο νότιο άκρο της Ν. Αμερικής, οι οποίοι ωστόσο συνήθιζαν να αφήνουν πίσω τον σκελετό ή και ολόκληρη την κατοικία για να χρησιμοποιηθεί από την επόμενη οικογένεια⁵⁸.

Εικόνα 32. Κάτοψη μόνιμου γκοάχτι

Πηγή:
<https://www.laits.utexas.edu/sami/dieda/anthro/architecture.htm>

Εικόνα 33. Ανακατασκευή μόνιμου γκοάχτι καλυμμένου με τύρφη

Πηγή:
<http://naturalhomes.org/turfhouse.htm>

⁵⁵ Natural Homes, 'The Sami (indigenous skandinavian) Gamme or Goahti (turf home)' [website], <http://naturalhomes.org/turfhouse.htm> (accessed 17 January 2024)

⁵⁶ D. R. Holloway, 'Lavvu and Goahti', *Dennis R. Holloway, Architect*, <https://www.dennishollowayarchitect.com/LavvuGoahti.html>, (accessed 7 November 2023).

⁵⁷ R. Emmons, 'An Investigation of Sami Building Structures', *Sami Culture*, Texas USA, LAITS, 2004, <https://www.laits.utexas.edu/sami/dieda/anthro/architecture.htm>, (accessed 7 November 2023).

⁵⁸ Chile Precolombino, 'Selk'nam Settlement Patterns', *Chile Precolombino*, <http://chileprecolombino.cl/en/pueblos-originarios/selknam/patron-de-asantamiento/>, (accessed 16 January 2024)

Η νομαδική ζωή στην Ελλάδα

Η επαγγελματική ενασχόληση με τη κτηνοτροφία υπάρχει στην Ελλάδα από αρχαιοτάτων χρόνων. Η γεωμορφολογία και το κλίμα της χώρας μας, συχνά ανάγκαζε όσους είχαν τη κτηνοτροφία ως μοναδικό επάγγελμα να μετακινούνται μεταξύ θερινών και χειμερινών βοσκοτόπων ώστε να εξασφαλίσουν την τροφή των ζώων τους. Έτσι, την άνοιξη ανέβαιναν στα βουνά για να αποφύγουν τη ζέστη και τη ξηρασία του κάμπου και όταν άρχιζαν οι βροχές και οι παγωνιές του Οκτωβρίου ξανακατέβαιναν στις πεδιάδες⁵⁹. Αυτές οι μετακινήσεις συνέβαιναν μεταξύ δύο συγκεκριμένων τόπων (ημινομαδισμός) ή άλλαζαν τα χειμερινά και τα θερινά βοσκοτόπια ανάλογα με τις συνθήκες κάθε έτους (καθαρός νομαδισμός).

ΧΑΡΤΗΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΑΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Βακαλόπουλου Ε. Αποστ.1976:Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τόμος Β', έκδ. β', σ.432, Θεσσαλονίκη

Εικόνα 34. Χάρτης των φθινοπωρινών μετακινήσεων των Σαρακατσαναίων κατά την Τουρκοκρατία.

Πηγή: Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, π. 153,

Αν και δεν υπάρχουν ξεκάθαρες αναφορές στα αρχαία γραπτά, μπορούμε να υποθέσουμε ότι υπήρχαν ημινομάδες κτηνοτρόφοι, μάλλον περιορισμένοι, στα όρια κάθε πόλης-κράτους⁶⁰. Τα χρόνια του Βυζαντίου, όμως, με την διαμόρφωση του ενιαίου κράτους εμφανίστηκαν περισσότερες νομαδικές κοινωνίες, οι οποίες άνθισαν κατά την Οθωμανική κυριαρχία με την ελευθερία κίνησης και τη τοπική αυτονομία που τους επιτρέπονταν⁶¹. Από τις γνωστότερες ομάδες είναι οι Σαρακατσαναίοι, οι οποίοι, με αφετηρία τα βουνά της κεντρικής και βόρειας Ελλάδας, εξαπλώθηκαν στα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία και έφτασαν μέχρι την Πέργαμο⁶² (εικ. 34). Με την σταδιακή διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και ειδικά μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι κινήσεις τους περιορίστηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα. Σήμερα έχουν μείνει ελάχιστοι που ακολουθούν τις καθαρά νομαδικές παραδόσεις⁶³.

⁵⁹ Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, Ph.D.diss., Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011, pp. 160-161, <http://hdl.handle.net/10442/hedi/23989>, (accessed 22 January 2024)

⁶⁰ Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, pp. 150-151

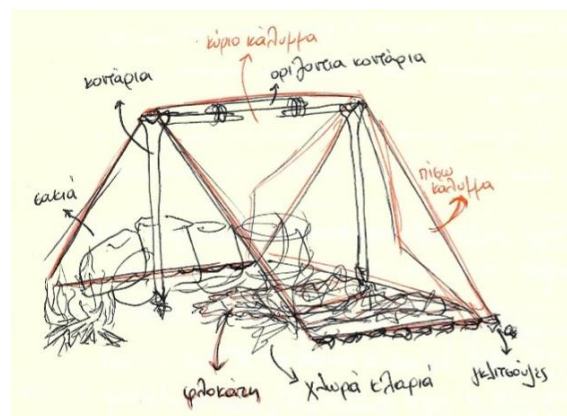
⁶¹ Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, pp. 150, 156-157

⁶² Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, π. 162

⁶³ Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, π. 156

Οι κατοικίες των Σαρακατσαναίων στα χειμερινά βοσκοτόπια, πολλές φορές και στα θερινά, ήταν στρόγγυλες καλύβες κατασκευασμένες από βέργες, καλάμια, βούρλα κτλ. που μαζεύονταν επί τόπου⁶⁴. Συνήθως κατασκευάζονταν εξαρχής, διότι πολλές φορές διέλυαν την καλύβα όταν έβγαιναν στην «στράτα»⁶⁵, στην μετακίνηση προς ή από τα βοσκοτόπια.

Κατά τη διάρκεια της στράτας έστηναν κάθε βράδυ μια μάλλινη σκηνή από τραγίσιο μαλλί (εικ. 35). Ο σκελετός της σκηνής συνήθως αποτελούνταν από δύο κατακόρυφα ξύλα με διχάλα στην κορυφή που στήριζαν ένα οριζόντιο δοκάρι. Πάνω από αυτήν την κατασκευή απλωνόταν το κύριο κάλυμμα. Έπειτα τέντωναν το κάλυμμα με μικρά παλούκια που πέραναν από θηλιές ραμμένες στις μακριές πλευρές του και καρφώνονταν στο χώμα. Τέλος, έκλειναν την πίσω μεριά της σκηνής με ένα μικρότερο κάλυμμα. Εσωτερικά κάλυπταν το έδαφος με χλωρά κλαριά και από πάνω έστρωναν μια φλοκάτη ως στρώμα για τον ύπνο⁶⁶. Στην σκηνή κατοικούσαν επίσης όταν έκαναν μια λίγο μεγαλύτερη στάση σε κάποια περιοχή κατά τη διάρκεια της στράτας και καθώς έχτιζαν τη καλύβα τους στον τελικό προορισμό.

Εικόνα 35. Φωτογραφία (αριστερά) και σκίτσο κατασκευής (δεξιά) της σκηνής των Σαρακατσαναίων

Πηγές: Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, p. 472 και ίδιο αρχείο

⁶⁴ Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, Ph.D.diss., Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011, pp. 93-96, <http://hdl.handle.net/10442/hedi/23989>, (accessed 22 January 2024)

⁶⁵ Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, p. 257

⁶⁶ Π. Ντάσιος, *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, pp. 268-273

Σύγχρονα

Με την εξέλιξη της τεχνολογίας και του διαδικτύου έχει εμφανιστεί μια νέα ομάδα νομάδων, οι ονομαζόμενοι σύγχρονοι, ψηφιακοί και παγκόσμιοι νομάδες. Σε αντίθεση με την περιορισμένη κίνηση των παραδοσιακών νομάδων, οι σύγχρονοι νομάδες ταξιδεύουν για να εξερευνήσουν τον κόσμο, βασιζόμενοι στο διαδίκτυο για επικοινωνία, εργασία και προβολή των εμπειριών τους⁶⁷. Σε αυτήν την διάλεξη εστιάζουμε στους σύγχρονους νομάδες που διαθέτουν προσωπικό όχημα και ειδικότερα σε αυτούς που κουβαλάνε και μένουν σε ξεχωριστή κατασκευή από το όχημά τους. Παρακάτω αναλύουμε τέτοια παραδείγματα νομαδικών κατοικιών, ή εν δυνάμει κατοικιών.

---

⁶⁷ R. Trisno, D. Husin, and F. Lianto, 'Reconceptualising nomadic architecture: from the body to the space creation', *City, Territory and Architecture*, vol.10, no. 1, 2023, pp. 2, 5-6, <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00191-0> (accessed 22 January 2024)

Σκηνές

Όταν σκεφτόμαστε τη ζωή στη φύση, συχνά έρχονται στο νου μας οι κατασκηνώσεις. Οι συνηθισμένες σκηνές για μια εκδρομή 2-3 ημερών, ωστόσο, είναι μικρές για να κατοικηθούν για εκτεταμένα χρονικά διαστήματα και δεν θερμαίνονται εύκολα. Για αυτό έχουν σχεδιαστεί ψηλότερες και πιο ανθεκτικές σκηνές με θέση για ξυλόσομπα ή άλλο μέσο θέρμανσης, όπως τα λεγόμενα hot tents και Bell(e) tents. Η WeatherPort® έχει επίσης σχεδιάσει συστήματα μόνιμων και μεταφερόμενων κτιρίων με σύνθετες μαλακές επιφάνειες, ενώ η Yurta έχει από τα καλύτερα παραδείγματα σύγχρονου γιούρτ. Η Abeer Seikaly πειραματίζεται με συστήματα αυτοφερόμενων εύκαμπτων επιφανειών, εμπνευσμένη από τα υφαντά των Βεδουίνων. Η ποικιλία των επιλογών αντικατοπτρίζεται και στο μεγάλο φάσμα τιμών, από 650€ για μια μικρή Sibley Bell tent μέχρι και περίπου 10.000-20.000€ για τις σκηνές της Yurta.

Θερμαινόμενες σκηνές

Τα “hot tents”, δηλαδή οι θερμαινόμενες σκηνές, είναι εξέλιξη των συνηθισμένων σκηνών από συνθετικά υλικά. Ο σκελετός τους είναι συχνά πιο στιβαρός και το κάλυμμα πιο ανθεκτικό για να αντέχει καλύτερα σε υψηλούς ανέμους και κακοκαιρίες. Στο κάλυμμα προστίθεται, επίσης, ένθετο πυρασφαλούς υφάσματος με άνοιγμα για καπνοδόχο ώστε να υπάρχει η δυνατότητα χρήσης σόμπας⁶⁸. Διατίθενται διάφορες παραλλαγές θερμαινόμενων σκηνών, από ένα απλό κάλυμμα μέχρι και κλειστές σκηνές με διπλό κέλυφος και παράθυρα. Στην εικόνα 36 βλέπουμε μια θερμαινόμενη σκηνή Cabela’s® Big Horn III Tent, όπου έμεινε ο Brian Galyon κάθε χειμώνα για 7 χρόνια, από το 2015 έως το 2022, εξερευνώντας τις Δυτικές Η.Π.Α..

Περιγράφοντας την εμπειρία του σε συνέντευξη στο YouTube κανάλι ‘Exploring Alternatives’ το 2020, αρχίζει λέγοντας:

«Κατά τη γνώμη μου δεν υπάρχει κάτι καλύτερο, από το να έχω μια δυνατή χιονοθύελλα έξω, όπου πέφτει πολύ χιόνι, να έχω αναμμένη τη σόμπα και τα φώτα μέσα στη σκηνή. Να ψήνω μπισκότα ή κάτι παρόμοιο, το σκυλί μου να ξαπλώνει στο κρεβάτι μου, να κάνει ωραία ζεστούλα και απλώς να χαλαρώνω εκεί μέσα περνώντας καλά και να μην υπάρχει κανένας εκεί γύρω. Αυτές οι στιγμές είναι τόσο ειρηνικές. Είναι φανταστικό.»⁶⁹

Πριν φύγει στα βουνά, ο Brian είχε μια κανονική ζωή, για τα Αμερικανικά δεδομένα, η οποία όμως δεν τον ικανοποιούσε. Έτσι αποφάσισε να φύγει από την πόλη και να ζήσει στη φύση με την σκύλα του, με την οποία υποστηρίζει ότι κάνει την καλύτερη παρέα. Το

---

⁶⁸ EXTREME Off-Grid Living in a 4 Season Tent & Tiny Truck Camper [online video], Exploring Alternatives, 2020, https://www.youtube.com/watch?v=Vdr4_JnUBYc (accessed 20 December 2023)

⁶⁹ EXTREME Off-Grid Living in a 4 Season Tent & Tiny Truck Camper [online video], min. 0:10-0:37, ίδια μετάφραση

Εικόνα 36. Η σκηνή του Brian Gaylon (πάνω).

Ο Brian Gaylon κόβει προσάναμμα στον μεταβατικό χώρο της σκηνής του (κάτω)

Πηγή: https://www.youtube.com/watch?v=Vdr4_JnUBYc

καλοκαίρι κοιμόταν στο φορτηγάκι του και το χειμώνα σε θερμαινόμενη σκηνή. Η σκηνή αποτελούνταν από δύο χώρους, έναν μεταβατικό χώρο που ήταν κλειστός, αλλά χωρίς δάπεδο, ο οποίος οδηγούσε σε έναν κλειστό, θερμαινόμενο χώρο που ήταν το κυρίως δωμάτιο. Για ηλεκτρικό ρεύμα ο Brian είχε ένα σύστημα δύο φωτοβολταϊκών πάνελ. Επίσης είχε μια συσκευή καθαρισμού νερού για να μπορεί να φιλτράρει το νερό από τα ρέματα. Για την προσωπική του υγιεινή πήγαινε στη φύση.

Ο Brian πιστεύει πως η μεγαλύτερη πρόκληση είναι να αντέξει κανείς μια τέτοια ζωή, ειδικά το χειμώνα. Δεν υπάρχουν οι ανέσεις της συνηθισμένης σύγχρονης ζωής. Συνέχεια πρέπει να κάνει κάτι για να κρατήσει τις συνθήκες σε καλό επίπεδο, όπως να κόβει ξύλα και να σηκώνεται τη νύχτα να συντηρεί τη φωτιά, να καθαρίζει τα φωτοβολταϊκά για να έχει ρεύμα, κτλ. (εικ. 36). Ταυτόχρονα, όμως, ενθαρρύνει όποιον σκέφτεται να ακολουθήσει νομαδική ζωή και ανεβάζει πολλά βίντεο στο YouTube περιγράφοντας όχι μόνο τον δικό του τρόπο ζωής, αλλά και των νομάδων φίλων του.

Στην ίδια συνέντευξη παρατηρεί πως:

«Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν πως για να ζήσει κάποιος αυτή τη ζωή, πρέπει να έχει πολλά λεφτά και να αγοράσει μια από αυτές τις μεγάλες κατασκευές που είναι πλήρως εξοπλισμένες και να τα έχει όλα υπολογισμένα, αλλά δεν είναι έτσι. Πρέπει απλώς να βγεις στο δρόμο. Και συμβουλεύω αυτούς που το ψάχνουν, το πρώτο πράγμα που πρέπει να κάνετε είναι να πουλήσετε όλα τα πράγματά σας, να τα ξεφορτωθείτε. [...] Έπειτα κάντε δοκιμαστικές εκδρομές όσο έχετε ακόμη το σπίτι σας. Πηγαίντε για μια εβδομάδα εδώ ή δύο εβδομάδες εκεί [...] και δείτε πως δουλεύουν τα πράγματα [...] και αν βλέπετε πως τα καταφέρνετε, τότε μπορείτε να το κάνετε! Ξέρετε, υπάρχουν πολλές δουλειές που μπορείτε να κάνετε όσο είστε στο δρόμο. Αυτό έκανα και εγώ τα πρώτα τρεισήμισι χρόνια πριν αρχίσω να δουλεύω μόνο με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.»⁷⁰

Κλείνοντας, περιγράφει πως με τη νομαδική του ζωή έχει αλλάξει ο τρόπος σκέψης του. Λέει πως δεν συγκρίνεται με την παλιά του ζωή και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι:

«Κάνοντας αυτήν την αλλαγή σε μια νέα αντίληψη των πραγμάτων, η οποία ουσιαστικά είναι ριζωμένη στον μινιμαλισμό και σε μια απλή ζωή, έχω μάθει περισσότερα τα τελευταία πέντε χρόνια παρά στα προηγούμενα σαράντα που έχω ζήσει σε αυτόν τον πλανήτη. Και για αυτό και μόνο είμαι ευγνώμων. Χαίρομαι πολύ με αυτήν την απρόσμενη αλλαγή νοοτροπίας που έχει συμβεί στη ζωή μου...»⁷¹

Ο Brian αργότερα αγόρασε ένα οικόπεδο μέσα στα βουνά και μένει τώρα μόνιμα εκεί σε ένα τροχόσπιτο.

---

⁷⁰ EXTREME Off-Grid Living in a 4 Season Tent & Tiny Truck Camper [online video], Exploring Alternatives, 2020, min. 11:09-11:49, ιδία μετάφραση https://www.youtube.com/watch?v=Vdr4_JnUBYc (accessed 20 December 2023)

⁷¹ EXTREME Off-Grid Living in a 4 Season Tent & Tiny Truck Camper' [online video], min. 12:40-13:05, ιδία μετάφραση

Οι εταιρίες RBM Outdoors⁷² (Αμερική) και Sönmez Outdoor⁷³ (Τουρκία) παράγουν θερμαινόμενες σκηνές με φουσκωτό φέρον σύστημα (εικ. 37). Είναι λίγο πιο βαριές και ανθεκτικές, με υλικό κάλυψης τον καμβά, ωστόσο είναι πολύ πιο εύκολο και γρήγορο το στήσιμό τους, σε σχέση με άλλα συστήματα. Προορίζονται για χρήση λίγων ημερών σε διάφορες συνθήκες και κατατάσσονται στις πιο ψηλές και ευρύχωρες σκηνές glamping (glamping = glamorous camping: η διαμονή σε, μόνιμη συνήθως, σκηνή με σύγχρονες ανέσεις και διακόσμηση). Ένα ελκυστικό χαρακτηριστικό τους είναι τα μεγάλα παράθυρα στους τοίχους και στην οροφή, τα οποία μπορούν να είναι καλυμμένα για ιδιωτικότητα, ή να έχουν ένθετο πλαστικό κάλυμμα ή σίτα ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες.

Εικόνα 37. Εξωτερική και εσωτερική άποψη φουσκωτής «ζεστής σκηνής» LONDON 360 DISCOVER M | 6 PERSON από την Sönmez Outdoor .

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=ajC6ZxT94zk>

⁷² RBM Outdoors, *Inflatable Tents / Air Tents* [website], <https://hot-tent.com/collections/inflatable-tents> (accessed 5 June 2024)

⁷³ Sönmez Outdoor, *Inflatable Tent* [website], <https://sonmezoutdoor.com/product-category/inflatable-camping-tents/> (accessed 5 June 2024)

Σκηνές Bell

Οι σκηνές Bell είναι κατασκευασμένες από καμβά και αποτελούνται από τη στέγη και τους πλαϊνούς τοίχους. Στηρίζονται σε ένα κεντρικό κοντάρι και έπειτα τεντώνονται με σκοινιά. Ανά περίπτωση μπορεί να υπάρχουν μεταλλικά στηρίγματα για τους τοίχους ή/και για την διαμόρφωση της εισόδου. Είναι συχνά μεγαλύτερου μεγέθους σκηνές και συνήθως στήνονται μόνιμα σε μια πλατφόρμα για εξοχική κατοικία ή για ενοικίαση λίγων ημερών (π.χ. glamping). Υπάρχουν, όμως, περιπτώσεις ανθρώπων που κατοίκησαν σε τέτοια σκηνή για μερικούς μήνες, είτε σε μόνιμη θέση, είτε μετακινούμενοι ανά διαστήματα.

Μια τέτοια περίπτωση είναι ο Bryce Langston, γνωστός για το κανάλι του 'Living Big in a Tiny House' στο Youtube, όπου παρουσιάζει μικρές κατοικίες από όλον τον κόσμο. Για οκτώ μήνες το 2015-16 έζησε ο ίδιος προσωρινά σε μια σκηνή Lotus Belle στη Νέα Ζηλανδία (εικ. 38), καταγράφοντας την εμπειρία του σε δύο βίντεο. Η εγκατάσταση αυτή, ωστόσο, ήταν μόνιμη καθώς η σκηνή ήταν στημένη σε πλατφόρμα και ήταν συνδεδεμένη με παροχή νερού. Επιπλέον, υπήρχαν χώροι υγιεινής σε ξεχωριστό κτίσμα, με μικρό θερμοσίφωνα αερίου και τουαλέτα ξηρής κομποστοποίησης⁷⁴. Αξιολογώντας την εμπειρία της ζωής σε σκηνή σε ένα απομονωμένο μέρος, σχολιάζει:

«Ένα από τα πράγματα που αγαπώ πολύ σε αυτήν την κατοικία είναι ότι είναι πολύ κοντά στη φύση. Όταν πέφτω για ύπνο το βράδυ, ακούω το κελάδημα των πουλιών να αντηχεί στην κοιλάδα και είναι απολύτως μαγευτικό. Από την άλλη, όμως, ένα από τα μειονεκτήματα με αυτή τη ζωή είναι επίσης το ότι είμαι πολύ κοντά στη

Εικόνα 38. Η σκηνή του Bryce Langston με το επιπλέον κτίσμα στο βάθος

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=MamjU0RqZTM>

⁷⁴ *Escaping the Rent Trap - Simple Living In A Lotus Belle Tent* [online video], B. Langston, Living Big in a Tiny House, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=ksbouCml3JU> (accessed 20 December 2023).

φύση. Βιώνω πολύ πιο έντονα τις εποχές, τον καιρό και όλα αυτά όταν μένω στη σκηνή, και ουσιαστικά το μόνο που με χωρίζει από το εξωτερικό περιβάλλον είναι ο καμβάς. Οπότε υπάρχουν στιγμές που είναι υπέροχο, ωστόσο άλλες φορές μπορεί να κάνει τη ζωή μου πολύ πιο δύσκολη.»⁷⁵

Παρόμοιο σχόλιο έκανε και ο Jojo, ένας νέος από την Αυστρία, σε συνέντευξή του από το YouTube κανάλι 'Exploring Alternatives'⁷⁶. Ο Jojo έζησε για περίπου δυο χρόνια σε μια σκηνή Sibley Bell της CanvasCamp® σε ένα νησί μιας λίμνης στη Δυτική Σουηδία (εικ. 39). Σε αυτή τη συνέντευξη, ο Jojo περιγράφει τη ζωή του στο νησί, μέσα σε ένα ήρεμο και ειρηνικό τοπίο όπου αλλάζουν οι ρυθμοί του χρόνου. Από τη μία, το όμορφο τοπίο και η απομόνωση από τους γρήγορους και αγχώδεις ρυθμούς της σύγχρονης ζωής ήταν καλό για την ψυχική του υγεία. Από την άλλη, έπρεπε να μάθει να ζει με τις ποικίλες καιρικές συνθήκες, ειδικά το χειμώνα όταν φυσούσαν δυνατοί άνεμοι και έκανε πολύ κρύο.

Άλλη μια δυσκολία που αντιμετώπισε ο Jojo ήταν η μοναξιά. Όπως το είπε ο ίδιος:

«Όταν πηγαίνω για ψώνια στη πόλη, συναντώ ανθρώπους. Η αλήθεια είναι ότι έχω και αρκετούς ανθρώπους γύρω από αυτήν την λίμνη που γνώρισα και που μπορώ να περάσω να πιούμε τσάι ή κάτι, αλλά... γενικά μιλώντας, νιώθεις μοναξιά εδώ στο νησί. Είναι κάτι που γνώριζα ότι θα είναι έτσι, πρέπει να πω ότι είναι και κάτι που δεν μου αρέσει, αλλά είναι ένας συμβιβασμός που κάνω για την όμορφη ζωή που έχω εδώ. Οι άνθρωποι, όμως, είναι κοινωνικά όντα οπότε δεν το θεωρώ υγιές να ζει κάποιος με αυτόν τον τρόπο για πολύ καιρό.»⁷⁷

Μια φορά την εβδομάδα ο Jojo πήγαινε στην πόλη για ψώνια, αρχικά κωπηλατώντας από το νησί στην όχθη της λίμνης και έπειτα περπατώντας λίγο μέχρι να φτάσει το σημείο όπου είχε σταθμευμένο το αυτοκίνητό του για να συνεχίσει την υπόλοιπη διαδρομή οδικώς. Είχε και έναν φίλο του που επισκεπτόταν τακτικά για να δουλέψει στον υπολογιστή που είχε αφήσει εκεί, με τον οποίο έμεινε δύο φορές όταν αρρώστησε. Παρόλα αυτά, τον περισσότερο καιρό ήταν μόνος του.

Ο Jojo έμεινε στο νησί για ενάμιση χρόνο περίπου και στο διάστημα αυτό έκανε μερικές μετατροπές στη σκηνή του. Αντικατέστησε το κεντρικό κοντάρι της με ένα μεγάλο μεταλλικό τρίποδο (εικ. 53) και προσέθεσε μια δίφυλλη ξύλινη πόρτα με παράθυρα στην κύρια είσοδο της. Ταυτόχρονα κατέγραφε την εμπειρία του στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Για ηλεκτρικό ρεύμα είχε ένα σύστημα με φωτοβολταϊκό πάνελ, μπαταρία και μετατροπείς, με τα οποία φώτιζε τη σκηνή και φόρτιζε τις συσκευές του. Για την προσωπική του υγιεινή πήγαινε στη φύση.

---

⁷⁵ *What Is It Like To Live In A Belle Tent?* [online video], B. Langston, Living Big in a Tiny House, 2016, min. 0:20-0:56, *ιδία μετάφραση*, <https://www.youtube.com/watch?v=MamjU0RgZTM> (accessed 20 December 2023).

⁷⁶ *Man Living Off-Grid in a Tent on an Island* [online video], Exploring Alternatives, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=ir-s8KRN97Q>, (accessed 19 January 2024).

⁷⁷ *Man Living Off-Grid in a Tent on an Island* [online video], min. 8:37-9:22 *ιδία μετάφραση*

Εικόνα 39. Η σκηνή του Jojo στο νησί

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=ir-s8KRN97Q>

Εικόνα 40. Η σκηνή του Jojo στη σχεδιά. Η Norah δείχνει τον αποθηκευτικό χώρο κάτω από το κρεβάτι (δεξιά)
Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=CmBAHPovAZM>

Έπειτα, ο Jojo αποφάσισε να κατασκευάσει μια σχεδία, πάνω στην οποία έστησε τη σκηνή του, και ταξίδεψε τους καλοκαιρινούς μήνες του 2021 στο δίκτυο λιμνών και καναλιών της περιοχής (εικ.40). Όταν ήταν σχεδόν έτοιμη η σχεδία, ήρθε να βοηθήσει και να ταξιδέψει μαζί του η Norah. Μαζί φόρτωσαν τη σχεδία και απέπλευσαν. Σε συνέντευξη, πάλι από το κανάλι 'Exploring Alternatives', η Norah και ο Jojo περιέγραψαν τη διαρρύθμιση της σχεδίας. Ήταν μια πλατφόρμα 3,9 x 7 μέτρα, στη μέση της οποίας ήταν τοποθετημένη η σκηνή. Η οπτική επικοινωνία των τριών χώρων, ωστόσο, παρέμεινε ανεμπόδιστη, αφού η σκηνή είχε δύο αντικριστές εισόδους. Στο πίσω μέρος της σχεδίας ήταν η μηχανή, τα φωτοβολταϊκά και αποθηκευτικοί χώροι, ενώ μπροστά ο χώρος λειτουργούσε σαν μικρή βεράντα. Μέσα στη σκηνή βρίσκονταν ένα διπλό κρεβάτι, κάτω από το οποίο ήταν αποθηκευτικός χώρος, ένα μικρό τραπέζι με δύο καρέκλες, μια μικρή ξυλόσομπα και μερικές κούτες για τρόφιμα κτλ.. Η μαγειρική γινόταν σε γκαζάκι πάνω στο τραπέζι, ενώ διατηρούσαν και μερικές γλάστρες με λαχανικά και μυρωδικά⁷⁸. Η Norah περιέγραψε την εμπειρία της ως εξής:

«Λατρεύω το νερό. Γι' αυτό είναι πολύ ωραίο να περιτριγυρίζομαι από αυτό και να μπορώ να κάνω βουτιές όποτε θέλω [...] Πράγματι νιώθω πως είμαι σε ατελείωτες καλοκαιρινές διακοπές. Μου αρέσει το γεγονός ότι μπορούμε να μετακινούμαστε χωρίς να πρέπει να μαζεύουμε και να ξαναστήνουμε τη σκηνή. Ναί... το νιώθω πολύ σαν σπίτι μου»⁷⁹

Αργότερα, όμως, συμπλήρωσε:

«Το βρίσκω δύσκολο το να βρίσκομαι σε διαφορετικό μέρος κάθε βράδυ. Μερικές φορές μένουμε [στο ίδιο μέρος] για δύο ή τρεις νύχτες, αλλά πάλι μου είναι πολύ. Οπότε πιστεύω πως θα είναι ωραίο, μετά από όλα αυτά, όταν πάμε κάπου αλλού, να έχουμε λίγο παραπάνω χρόνο να τα επεξεργαστούμε όλα.»⁸⁰

Δυστυχώς η Norah αναγκάστηκε να φύγει νωρίτερα απ' ό τι σχεδίαζε και ο Jojo τελείωσε μόνος το ταξίδι του⁸¹. Μετά από ένα μικρό διάλειμμα, όμως, έχει επιστρέψει στη ζωή σε μια σκηνή στο δάσος.

---

⁷⁸ *Couple Living in a Tent on a Self-Built Raft - Floating Off the Grid* [online video], Exploring Alternatives, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=jjkK9HMa44>, (accessed 20 December 2023).

⁷⁹ *Couple Living in a Tent on a Self-Built Raft - Floating Off the Grid* [online video], Exploring Alternatives, 2021, min. 0:08-0:33, ιδία μετάφραση, <https://www.youtube.com/watch?v=jjkK9HMa44>, (accessed 20 December 2023)

⁸⁰ *Couple Living in a Tent on a Self-Built Raft - Floating Off the Grid* [online video], min. 11:59-12:19, ιδία μετάφραση

⁸¹ *A Goodbye | The Weekly Raft Show* [online video], MyNorthernStory, 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=IKUYTzp0w1Q> (accessed 5 June 2024).

Η WeatherPort® στις Η.Π.Α. είναι από τις καλύτερες εταιρίες στις κατασκευές με σύνθετα υφάσματα και μεμβράνες με πάνω από 50 χρόνια εμπειρίας. Οι κατασκευές της έχουν τοποθετηθεί σε διάφορα κλίματα, από τις νότιες πολιτείες των Η.Π.Α. μέχρι και σε ορειβατικές βάσεις στο Έβερεστ. Στα προϊόντα τους συμπεριλαμβάνεται και το Portable Hunting Shelter, προωθούμενο ως βάση διανυκτέρευσης κατά την κυνηγετική περίοδο⁸² (εικ. 41). Η φέρουσα κατασκευή αποτελείται από μεταλλικά πλαίσια συνδεδεμένα σε σειρά και το κάλυμμα είναι ύφασμα αποτελούμενο από διάφορες στρώσεις με καλές θερμομονωτικές ιδιότητες. Η σκηνή είναι σχεδιασμένη να αντέχει ακραία καιρικά φαινόμενα, όπως δυνατούς ανέμους και χιονόπτωση, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να αποσυναρμολογείται για να μεταφερθεί με αυτοκίνητο. Επιπλέον, σχεδιάζεται και εξατομικεύεται για τις ανάγκες του πελάτη έπειτα από συνάντηση με ειδικό.

Εικόνα 41. Παραδείγματα κινητής κυνηγετικής σκηνής της WeatherPort®

Πηγή: <https://weatherport.com/products/yurts-cabins/hunting-blinds/>

⁸² WeatherPort, *Portable Hunting Tents* [website], <https://weatherport.com/products/yurts-cabins/hunting-blinds/> (accessed 22 January 2024)

Η Abeer Seikaly οραματίζεται την εξέλιξη της τεχνολογίας υφασμάτων και ερευνά τεχνικές ύφανσης για την σύνδεση φέροντος συστήματος και υφασμάτινης πλήρωσης σε ένα ενιαίο εύκαμπτο σύστημα με μηχανικές ιδιότητες. Ιδανικά οι κατοικίες αυτές θα μπορούν να κατασκευάζονται ή να συναρμολογούνται από τοπικούς τεχνίτες⁸³. Ένα από τα έργα στο οποίο δουλεύει από το 2013 είναι το 'Weaving a Home', μια εξελιγμένη σκηνή για πρόσφυγες, του οποίου το κέλυφος και το φέρον σύστημα είναι ένα ενιαίο πλέγμα (σε δύο κομμάτια) από εύκαμπτους πλαστικούς σωλήνες και υφάσματα πλήρωσης (εικ. 42). Τα πλέγματα διπλώνουν κατά τη μεταφορά και ανοίγουν στο στήσιμο. Επίσης, μέσα από τους πλαστικούς σωλήνες περνούν καλώδια για ηλεκτρικές εγκαταστάσεις (ιδανικά τροφοδοτούμενες από φωτοβολταϊκό ύφασμα πλήρωσης) ή νερό για υδραυλικές εγκαταστάσεις⁸⁴. Το έργο αυτό, όμως, δεν έχει υλοποιηθεί ακόμη.

Εικόνα 42. Διευρυμένο αξονομετρικό (δεξιά) και ρεαλιστική 3D απεικόνιση (κάτω) της σκηνής Weaving a Home

Πηγές: <https://www.archdaily.com/778743/abeer-seikalys-structural-fabric-shelters-weave-refugees-lives-back-together> και <https://abeerseikaly.com/weaving-a-home-2020/>

⁸³ Abeer Seikaly on her approach to architecture as a social technology, based on local resources, knowledge, and craftsmanship. [online video], Binder & Haupt, Universes in Universe, 2018, <https://universes.art/en/art-destinations/jordan/projects/abeer-seikaly-weaving-a-home> (accessed 24 January 2024)

⁸⁴ D. Douglass-Jaimes, 'Abeer Seikaly's Structural Fabric Shelters Weave Refugees' Lives Back Together', *ArchDaily*, 2015, <https://www.archdaily.com/778743/abeer-seikalys-structural-fabric-shelters-weave-refugees-lives-back-together>, (accessed 24 January 2024).

Μια από τις καλύτερες σύγχρονες εκδοχές των γιούρτ προέρχεται από την Yurta, μια μικρή εταιρία που συνεργάζεται με τοπικούς τεχνίτες στο Οντάριο του Καναδά (εικ. 43). Σχεδιασμένο με ξύλινο σκελετό που ανοίγει σαν ομπρέλα κατά το στήσιμο (εικ. 44) και διπλό κάλυμμα, είναι από τα μόνα σύγχρονα γιούρτ που έχουν σχεδιαστεί για εύκολη μετακίνηση, καθώς ακόμη και η μεγάλη εκδοχή της σκηνής χωράει σε ένα τυπικό τρέιλερ αυτοκινήτου⁸⁵. Το εξωτερικό κάλυμμα οροφής είναι από πολυεστέρα με ακρυλική επικάλυψη, ενώ τα πλαϊνά καλύμματα είναι από καμβά καθαρού βάμβακα ή με πρόσμιξη πολυεστέρα. Η εσωτερική μονωτική στρώση είναι από μάλλινη τσόχα με ενσωματωμένο ανακλαστικό μεταλλικό φύλλο από τη μία όψη⁸⁶. Σύγχρονα στοιχεία είναι επίσης τα ένθετα ακρυλικά παράθυρα και ο διάφανος φεγγίτης για τον φυσικό φωτισμό του χώρου. Παρά την απλή κατασκευή του, αυτό το σύγχρονο γιούρτ αντέχει σε έντονα καιρικά φαινόμενα και την υγρασία.

Εικόνα 43. Γιούρτ από την Yurta
Πηγή: <https://yurta.ca/yurts>

Εικόνα 44. Εικόνες από το στήσιμο της φέρουσας κατασκευής

Πηγή: <https://yurta.ca/yurts>

⁸⁵ Yurta, *Yurts* [website], <https://yurta.ca/yurts> (accessed 26 January 2024)

⁸⁶ Yurta, *Features* [website], <https://yurta.ca/features> (accessed 26 January 2024)

Τροχήλατα

Μια επιλογή κατοίκησης μεταξύ κανονικών σκηνών και τροχόσπιτου είναι η σκηνή πάνω σε τρέιλερ (εικ. 45, 46). Είναι φθηνότερη και μικρότερη από ένα τροχόσπιτο, αφού διπλώνεται να χωρέσει σε ένα τυπικών διαστάσεων τρέιλερ⁸⁷, αλλά είναι πιο άνετη από μια συνηθισμένη σκηνή. Συχνά είναι μεγαλύτερη και ο χώρος ύπνου είναι υπερυψωμένος και συχνά συμπεριλαμβάνεται μια μικρή κουζίνα. Υπάρχουν, επίσης, επιλογές που προσφέρουν ένα μικρό ψυγείο, χώρο για σαλονάκι/τραπεζαρία, τουαλέτα, ντους, κλιματιστικό, θερμοσίφωνα, ρεύμα από φωτοβολταϊκά πάνελ κ.α., με το ανάλογο κόστος φυσικά. Αυτές οι σκηνές έχουν και άλλα πλεονεκτήματα, όπως το ότι μπορούν να στηθούν εύκολα σε ποικίλα εδάφη και οι περισσότερες έχουν μεγάλα παράθυρα. Ο σκελετός είναι συνήθως από αλουμίνιο ή φουσκωτός για την ελαχιστοποίηση του βάρους, και τα καλύμματα συχνά φτιάχνονται από βαρύτερο καμβά, με μαλακά ακρυλικά παράθυρα και σίτες. Οι καλές σκηνές τέτοιου τύπου είναι ανθεκτικές και αντέχουν πιο ακραία καιρικά φαινόμενα, ενώ ο καμβάς και το υπερυψωμένο δάπεδο προσφέρουν λίγο παραπάνω θερμομόνωση σε σχέση με τα συνθετικά καλύμματα⁸⁸.

Εικόνα 45. (δεξιά) Μια από τις απλούστερες μορφές σκηνής σε τρέιλερ που είναι ουσιαστικά μια υπερυψωμένη σκηνή.

Πηγή: <https://offroadtents.com/collections/trailer-tents-1>

Εικόνα 46. (κάτω) Εσωτερικό και εξωτερικό ανοιχτής σκηνής-τρέιλερ με μικρή κουζίνα, τραπεζαρία και δύο διπλά κρεβάτια.

Πηγή: <https://touring.co.uk/top-10-best-trailer-tents/>

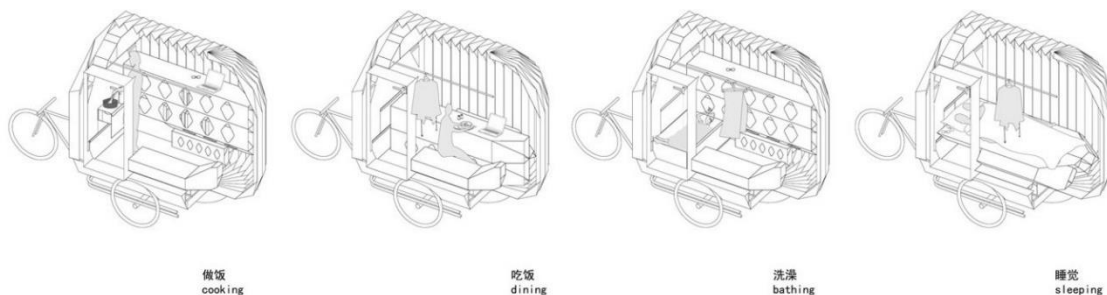
⁸⁷ PitchUp, *Everything you need to know about trailer tents* [website], October 2023, <https://www.pitchup.com/guides/tents/buying-a-tent/trailer-tents/> (accessed 9 June 2024)

⁸⁸ Off Road Tents, *Trailer Tents* [website], <https://offroadtents.com/collections/trailer-tents-1> (accessed 9 June 2023)

Το Tricycle House σχεδιάστηκε το 2012 από τους People's Architecture Office (PAO) και People's Industrial Design Office (PIDO) στην Κίνα για την έκθεση 2012 Get It Louder. Παίρνει αφορμή το γεγονός ότι στην Κίνα απαγορεύεται η ιδιοκτησία γης και προτείνει έναν τρόπο ζωής όπου συνδυάζονται ο ιδιωτικός με τον δημόσιο χώρο⁸⁹ (εικ. 48). Το σπίτι αυτό είναι κατασκευασμένο από πολυπροπυλένιο, ένα σκληρό πλαστικό υλικό το οποίο μπορεί να διπλωθεί χωρίς να χάνει τις μηχανικές του ιδιότητες και επιπλέον είναι ημιδιαφανές, επιτρέποντας τον φυσικό φωτισμό του χώρου. Κάθε κομμάτι κόβεται και χαράσσεται από μηχάνημα CNC, έπειτα συναρμολογείται και τοποθετείται σε ειδικό τρίκυκλο ποδήλατο. Η κατασκευή αυτή επιτρέπει και την σύνδεση δύο σπιτιών σε ένα μεγαλύτερο.

Εσωτερικά είναι εξοπλισμένο με μια μικρή κουζίνα, ένα νιπτήρα και μια μπανιέρα που διπλώνουν στον μπροστινό τοίχο και τροφοδοτούνται από δεξαμενή νερού που βρίσκεται μέσα στον ίδιο τοίχο. Στον κύριο χώρο υπάρχει έπιπλο που μεταμορφώνεται σε κρεβάτι, τραπέζι ή ράφια ανάλογα με τις ανάγκες του χρήστη (εικ. 47). Μαζί με το Tricycle House σχεδιάστηκε και το Tricycle Garden, ένας μικρός κήπος επίσης πάνω σε τρίκυκλο ποδήλατο.

Εικόνα 47. Αξονομετρικές τομές με πιθανές εσωτερικές διατάξεις ανάλογα με την δραστηριότητα.

Πηγή: <https://www.archdaily.com/312651/tricycle-house-and-tricycle-garden-peoples-architecture-office-pao-peoples-industrial-design-office-pido>

Εικόνα 48. Tricycle House και Tricycle Garden (αριστερά) και άποψη εσωτερικού χώρου του Tricycle House(δεξιά)

Πηγή: <https://www.archdaily.com/312651/tricycle-house-and-tricycle-garden-peoples-architecture-office-pao-peoples-industrial-design-office-pido>

⁸⁹ A. Furuto, 'Tricycle House and Tricycle Garden / People's Architecture Office (PAO) + People's Industrial Design Office (PIDO)', *ArchDaily*, 2012, <https://www.archdaily.com/312651/tricycle-house-and-tricycle-garden-peoples-architecture-office-pao-peoples-industrial-design-office-pido>, (accessed 6 December 2023).

Φουσκωτά

Μια σύγχρονη εκδοχή παραδοσιακής νομαδικής αρχιτεκτονικής είναι το Air Ger, ένα φουσκωτό γκερ (εικ. 49, 50). Σχεδιασμένο από τους Ger Atelier, γραφείο στα ΒΔ της Κίνας που εμπνέεται από τα γκερ των Μογγόλων⁹⁰, είναι μια εναλλακτική πρόταση κατοίκησης, η οποία μπορεί να στηθεί και να μαζευτεί μέσα σε 10-15 λεπτά και να μεταφερθεί εύκολα με αυτοκίνητο. Αποτελείται από μια διπλή σειρά αεροθαλάμων από PVC με αποτέλεσμα να έχει καλύτερες θερμικές και αδιάβροχες αποδώσεις σε σχέση με τα παραδοσιακά γκερ⁹¹. Επιπλέον, εκτός από τα ενσωματωμένα παράθυρα, το υλικό είναι ημιδιαφανές, επιτρέποντας τον φυσικό φωτισμό του εσωτερικού χώρου.

Εικόνα 49. Σκίτσο πιθανών δραστηριοτήτων στο Air Ger

Πηγή: https://www.archdaily.com/1003730/air-ger-inflatable-mongolianyurt-ger-atelier?ad_source=search&ad_medium=projects_tab

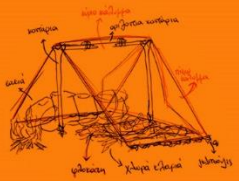
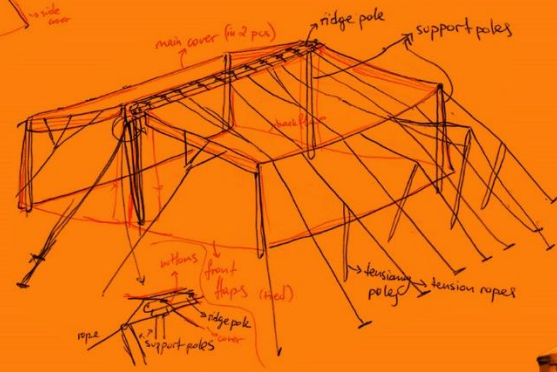
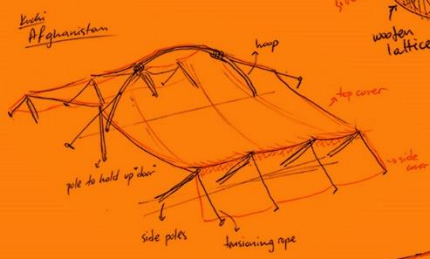
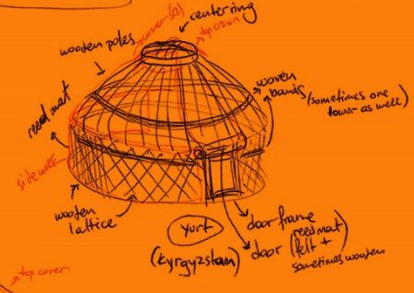
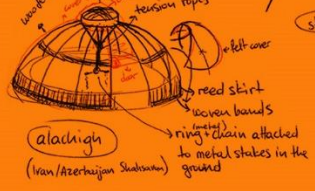
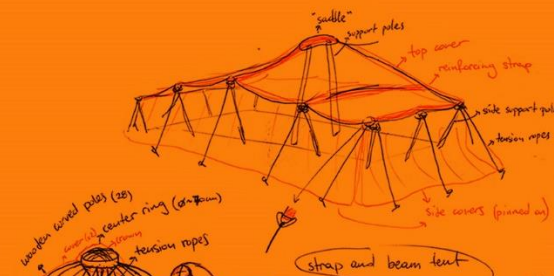
Εικόνα 50. Εικόνες των Air Ger το βράδυ (πάνω) και παραλλαγές της κατασκευής (κάτω)

Πηγή: https://www.archdaily.com/1003730/air-ger-inflatable-mongolianyurt-ger-atelier?ad_source=search&ad_medium=projects_tab

⁹⁰Ιστοσελίδα των Ger Atelier, <http://ger.design/Products> (accessed 26 January 2024)

⁹¹ H. Shuangyu, 'Air Ger, Inflatable Mongolian Yurt / Ger Atelier', *ArchDaily*, 2023, https://www.archdaily.com/1003730/air-ger-inflatable-mongolianyurt-ger-atelier?ad_source=search&ad_medium=projects_tab (accessed 27 December 2023).

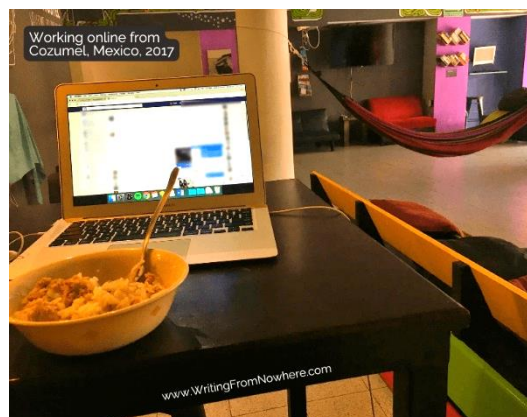

Σύγκριση και σχολιασμός

Από την ανάλυση των παραδοσιακών παραδειγμάτων νομαδικής κατοίκησης παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των νομαδικών κοινωνιών που έχουν επιζήσει μέχρι και σήμερα είναι κτηνοτρόφοι. Η επιβίωσή τους βασίζεται στα ζώα τους, με αποτέλεσμα η ζωή τους να ακολουθεί τους ρυθμούς και τις ανάγκες του κοπαδιού. Μερικές νομαδικές κοινωνίες κατασκευάζουν νέα κατοικία σε κάθε μετακίνηση χρησιμοποιώντας τοπικά υλικά. Άλλες νομαδικές ή ημινομαδικές κοινωνίες συντηρούν ένα ή δύο μόνιμα σπίτια, στα οποία επιστρέφουν εποχιακά, και επιπροσθέτως μια κινητή κατοικία στην οποία μένουν κατά τις εποχιακές μετακινήσεις τους. Τρίτη κατηγορία νομαδικών κοινωνιών είναι αυτοί που κινούνται τακτικά σε μέρη όπου είναι περιορισμένα τα υλικά κατασκευής, οπότε κατασκευάζουν μια κατοικία, την οποία κουβαλάνε μαζί τους. Με το πέρασμα των αιώνων έχουν εξελίξει τις κατοικίες τους σε κατασκευές εύκολες στην μετακίνηση και σε αρμονία με το φυσικό περιβάλλον όσον αφορά τα υλικά και τις κλιματολογικές συνθήκες. Οι νομαδικές κατοικίες της τρίτης κατηγορίας αποτελούν το κέντρο κάθε οικογένειας, ένα σταθερό σημείο μέσα στο συνεχώς μεταβαλλόμενο τοπίο, και συντηρούνται και διακοσμούνται σύμφωνα με μακροχρόνιες παραδόσεις. Η παρούσα διάλεξη εστιάζει στις κινητές κατοικίες των νομάδων της δεύτερης και της τρίτης κατηγορίας.

Από την άλλη μεριά υπάρχουν οι σύγχρονοι νομάδες, για τους οποίους μέσω του διαδικτύου η εργασία γίνεται ανεξάρτητη από τη μετακίνησή τους, ή για άλλους των οποίων η εργασία είναι το ίδιο το ταξίδι τους. Έτσι, οι μετακινήσεις τους είναι πολύ πιο ελεύθερες και στην πλειοψηφία τους εξαρτώνται μόνο από την πρόσβαση στο διαδίκτυο και τον ηλεκτρισμό. Πλέον έχουν αναπτυχθεί τεχνολογίες που επιτρέπουν την σύνδεση στο διαδίκτυο και την παροχή ρεύματος στα περισσότερα σημεία του πλανήτη, οπότε σε πολλές περιπτώσεις δεν υπάρχει ούτε αυτός ο περιορισμός. Αυτή η ελευθερία κίνησης έχει οδηγήσει σε δύο σενάρια κατοίκησης ανάλογα με τον τρόπο μετακίνησης. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει αυτούς που έχουν δικό τους όχημα και είτε μετατρέπουν το εσωτερικό του οχήματός τους σε κατοικήσιμο χώρο, είτε έχουν τροχόσπιτο, σκηνή ή κάτι αντίστοιχο στο οποίο μένουν. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει αυτούς που ταξιδεύουν με μέσα μαζικής μεταφοράς, όπου είναι δύσκολο κανείς να έχει πολλές αποσκευές, οπότε εξαρτώνται από υπάρχουσες υποδομές φιλοξενίας (εικ. 51). Η παρούσα διάλεξη εστιάζει στη πρώτη κατηγορία σύγχρονων νομάδων.

Εικόνα 51. Η Kayla Ihrig δουλεύει διαδικτυακά σε ξενοδοχείο στο Μεξικό, στο οποίο έμεινε σε ανταλλαγή με μερική απασχόληση στο ξενοδοχείο. Πηγή: <https://writingfromnowhere.com/the-nomad-lifestyle/>

Όσον αναφορά στον τρόπο και στα υλικά κατασκευής των νομαδικών κατοικιών, παρατηρούμε μεγάλη ποικιλία τεχνικών. Με εξαίρεση την κατηγορία των γιούρτ-γκερ-αλάτσιγ, οι περισσότερες κατοικίες των παραδοσιακών νομάδων κατασκευάζονται από τους ίδιους (εικ. 52, 53), και μεταφέρονται οι γνώσεις επεξεργασίας και κατασκευής από γενιά σε γενιά. Χρησιμοποιούν υλικά που βρίσκουν στο περιβάλλον τους ή υλικά που προμηθεύονται από τα ζώα τους. Τα υλικά αυτά τα επεξεργάζονται και τα χρησιμοποιούν ως στηρίγματα και καλύμματα κατάλληλα για το κλίμα στο οποίο ζουν. Για παράδειγμα, στη Σαχάρα το μαλλί του προβάτου και της κασίικας υφαίνονται σε λεπτά καλύμματα που επιτρέπουν την ελεύθερη κυκλοφορία του αέρα. Πιο βόρεια, όμως, στις στέπες του Καζακστάν και της Μογγολίας, από το ίδιο υλικό φτιάχνουν τη τσόχα για να ράψουν χοντρά θερμομονωτικά καλύμματα. Επίσης, οι νομάδες συνήθως προτιμούν να χρησιμοποιούν υλικά που είναι εύκολα ανανεώσιμα, όπως κλαδιά ή ρίζες δέντρων, χορτάρια ή καλάμια. Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν αρχίσει να προσθέτουν και συνθετικά υλικά στις κατασκευές τους, τα οποία προμηθεύονται από τα αστικά κέντρα ή βρίσκουν πεταμένα, π.χ. πλαστικά δάπεδα, σχοινιά ή επιφάνειες κάλυψης και συνθετικές κουβέρτες. Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε και τα σχήματα των κατοικιών. Στα πιο κρύα κλίματα όπου χρειάζεται φωτιά για να ζεσταθούν, οι άνθρωποι έχουν αναπτύξει κυκλική αρχιτεκτονική (π.χ. τα γιούρτ, το τσουμ) με κέντρο την εστία για την μέγιστη αξιοποίηση της θερμότητας⁹². Από την άλλη, στις κατοικίες με υφαντό κάλυμμα, συνήθως σε πιο ζεστά κλίματα, τα σχήματα είναι τετράγωνης ή ορθογώνιας κάτοψης, αφού τα υφάσματα πάντα υφαίνονται ορθογώνια και ράβονται το ένα δίπλα στο άλλο. Επίσης παρατηρούμε ότι, επειδή σε κάθε κατοικία μένει μια οικογένεια και συνήθως μετακινούνται δυο ή περισσότερες οικογένειες μαζί, έχουν δημιουργηθεί μεγαλύτερες κατοικίες που χρειάζονται τουλάχιστον δύο άτομα για το στήσιμο.

Σε αντίθεση με τους παραδοσιακούς νομάδες, στα παραδείγματα των σύγχρονων νομάδων είδαμε ότι όλες οι επιλογές κατοικιών είναι προκατασκευασμένες σε εργαστήρια ή εταιρίες και οι ίδιοι οι κάτοικοι ίσως να κάνουν μόνο μερικές μετατροπές. Επιπλέον, οι περισσότερες σκηνές δεν είναι σχεδιασμένες για κινητή κατοίκηση μακράς διάρκειας, οπότε λείπουν ορισμένα στοιχεία τα οποία κρίνονται απαραίτητα, όπως η θερμομόνωση ή φέρον σύστημα που να είναι σταθερό στα περισσότερα εδάφη. Οι λίγες επιλογές που τα έχουν λάβει αυτά υπόψη κοστίζουν πάνω από 10.000€, αρκετά ακριβές για έναν νέο νομά. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται εδώ κυμαίνονται από πλήρως συνθετικά, με μεικτής φύσεως υλικά, σε φυσικά υλικά με χημική επεξεργασία, ή συνθετικές επικαλύψεις, σε πλήρως φυσικά υλικά. Υπάρχουν, επίσης, σύνθετα καλύμματα που αποτελούνται από επάλληλες στρώσεις υλικών, π.χ. η εσωτερική θερμομονωτική στρώση της Yurta που αποτελείται από μάλλινη τσόχα με ανακλαστική μεταλλική επιφάνεια στη μια πλευρά. Όσον αναφορά στο στήσιμο, προτιμώνται κατοικίες που μπορούν να στηθούν από ένα ή δύο άτομα.

---

⁹² R. Emmons, 'An Investigation of Sami Building Structures', *Sami Culture*, Texas USA, LAITS, 2004, <https://www.laits.utexas.edu/sami/dieda/anthro/architecture.htm>, (accessed 7 November 2023).

Εικόνα 52. Γυναίκες στην Αιθιοπία (πάνω) και στο Θιβέτ (κάτω) κατασκευάζουν τα καλύμματα των κατοικιών τους
Εικόνα 53. (Επόμενη σελίδα) Άνδρες στο Ιράν (πάνω) και γυναίκα στη Σιθηρία (μέση) ράβουν τα καλύμματα των σκηνών τους. Ο Jojo μεταποιεί τη σκηνή του στήνοντας μεταλλικό τρίποδο αντί κεντρικού υποστυλώματος (κάτω).

Πηγές: <https://www.youtube.com/watch?v=kyuXKaO23Pg> και <https://www.youtube.com/watch?v=CAIMc9Zbg5I>

Επόμενη σελίδα: <https://www.youtube.com/watch?v=FuzipuvXULg> και <https://www.youtube.com/watch?v=Xi80xrE3Mkl> και <https://www.youtube.com/watch?v=ir-s8KRN97Q>

Σε αυτό το σημείο να σχολιάσουμε τη σχέση των νομάδων με το περιβάλλον τους. Κάθε πτυχή της ζωής των παραδοσιακών νομάδων για αιώνες έχει σαν κέντρο την διατήρηση της ισορροπίας στη φύση. Είτε για το μέρος που θα βοσκίσουν τα κοπάδια τους, είτε για τις κατασκευές της φυλής και την συλλογή υλικών, οι νομάδες έχουν μάθει να διαβάζουν και να σέβονται το περιβάλλον τους⁹³. Πολλοί, μάλιστα, θεωρούν τους εαυτούς τους προστάτες της φύσης και του τόπου τους. Είναι παράδοξο, ωστόσο, το γεγονός ότι υπάρχουν αρκετοί παραδοσιακοί νομάδες που δεν γνωρίζουν ή δεν κατανοούν ότι πλέον πολλά υλικά, π.χ. τα συνθετικά υφάσματα, τα πλαστικά περιτυλίγματα κ.α., δεν αποσυντίθενται όπως τα οργανικής φύσεως υλικά που χρησιμοποιούσαν παλαιότερα. Έτσι, συχνά παρατάνε τα σκουπίδια τους στη φύση⁹⁴ χωρίς να καταλαβαίνουν ότι ορισμένα από αυτά μολύνουν το ίδιο το περιβάλλον που θέλουν να προστατέψουν. Όσον αφορά σε αυτό, οι σύγχρονοι νομάδες είναι πιο ενήμεροι, οι οποίοι συνήθως φροντίζουν να περισυλλέξουν τα απορρίμματά τους και να τα τοποθετήσουν σε κάδους. Σε πολλές χώρες επιβάλλεται και από το νόμο η πολιτική του «να μην αφήνεις πίσω ίχνη» (leave no trace), ιδιαίτερα στη δημόσια γη.

Μια ακόμη σημαντική διαφορά μεταξύ παραδοσιακών και σύγχρονων νομάδων είναι το γεγονός ότι οι παραδοσιακοί νομάδες μεγαλώνουν με νομαδική νοοτροπία και τρόπο ζωής, ενώ η πλειοψηφία των σύγχρονων νομάδων προέρχονται από «μόνιμες» κοινωνίες και επιλέγουν αργότερα τη νομαδική ζωή. Ένα σημείο στο οποίο φαίνεται αυτό είναι οι διατάξεις των χώρων στις κατοικίες τους. Με την πάροδο των χρόνων, στις περισσότερες παραδοσιακές νομαδικές κοινωνίες έχουν καθιερωθεί συγκεκριμένοι τρόποι διαίρεσης του εσωτερικού χώρου και τοποθέτησης των επίπλων. Για παράδειγμα, στα γιούρτ, γκερ, τσουμ και στις κατοικίες των Σάμι, μπροστά στη είσοδο ο χώρος θεωρείται βρόμικος και όσο προχωράμε προς τα μέσα είναι πιο καθαρός, με τον καθαρότερο, ή και ιερό, χώρο ακριβώς απέναντι από την είσοδο, στην άλλη μεριά της εστίας, και τοποθετούνται αναλόγως τα έπιπλα. Οι Βεδουίνοι έχουν επίσης ορισμένους χώρους για την υποδοχή επισκεπτών, την εστία και τον χώρο ύπνου του ζευγαριού που είναι επικεφαλής της οικογένειας και τη νύχτα κρέμονται κουρτίνες για να διαχωριστούν οι χώροι ύπνου σύμφωνα με τους κανόνες του Ισλάμ⁹⁵. Οι σύγχρονοι νομάδες, από την άλλη, δεν έχουν τέτοιες παραδόσεις.

Ένα δεύτερο σημείο που βλέπουμε τη διαφορά είναι στην κοινωνική ζωή και την αίσθηση του ανήκειν. Οι παραδοσιακοί νομάδες μεγαλώνουν και μετακινούνται με την οικογένειά τους, τους φίλους και γείτονές τους, οι οποίοι είναι και αυτοί κατά το πλείστον νομάδες. Ζουν και κινούνται από την παιδική τους ηλικία μέσα σε μια νομαδική κοινότητα, δηλαδή

---

⁹³ Wayfinders Circle, *Meet the Gabbra People of East Africa Pt 1: How Traditional Knowledge Saw the Gabbra People Through Colonization and Climate Crisis* [podcast and transcription], August 2022, <https://www.wayfinderscircle.org/stories/podcast/meet-the-gabbra-people-of-east-africa-pt-1-how-traditional-knowledge-saw-the-gabbra-people-through-colonization-and-climate-crisis/> (accessed 16 June 2024)

⁹⁴ J. Svoboda, S. Sázelová, P. A. Kosintsev, V. Jankovská and M. Holub, 'Resources and spatial analysis at actual Nenets campsites: Ethnoarchaeological implications', *Journal of Anthropological Archaeology*, vol.30, iss. 1, March 2011, pp. 40-42, <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2010.10.002> (accessed 11 June 2024)

⁹⁵ Ali Al Amaireh, 'The Bedouin Tent in Comparison with UAE Housing Provision', *open house international Vol 36, No.4*, ResearchGate, 2011, pp. 87-90, https://www.researchgate.net/publication/290231910_The_Bedouin_Tent_in_Comparison_with_UAE_Housing_Provision (accessed 18 January 2024)

έχουν γαλουχηθεί σε αυτόν τον τρόπο ζωής. Για τους περισσότερους, μάλιστα, ο νομαδισμός είναι μέρος της ταυτότητάς τους, αφού ανήκουν σε πατριές και φυλές νομάδων, κάτι που ενισχύεται από μεγάλες εκδηλώσεις και γιορτές (εικ. 54). Αντιθέτως, οι περισσότεροι σύγχρονοι νομάδες έχουν μεγαλώσει σε σταθερές κοινωνίες, οι οποίες έχουν άλλες συνήθειες, ρυθμούς και αξίες, οπότε πολλοί δυσκολεύονται στην αρχή να προσαρμοστούν στον νομαδικό βίο, ειδικά σε θέματα υγιεινής. Επιπλέον, η απόφαση του να είναι κάποιος σύγχρονος νομάς είναι συνήθως είτε ατομική είτε αποτελεί απόφαση ενός ζευγαριού. Έτσι, χωρίζει ο δρόμος του σύγχρονου νομά από αυτόν της κοινότητας στην οποία μεγάλωσε. Σε μερικούς ανθρώπους αρέσει η απομόνωση από την κοινωνική ζωή, όπως ο Brian Gaylon που ζούσε με το σκύλο του και βρίσκονταν κάθε τόσο με φίλους νομάδες στην περιοχή. Άλλοι, όπως ο Jojo, δυσκολεύονται να ζουν μόνοι για μεγάλα χρονικά διαστήματα, χωρίς κάποιον να μοιράζεται την εμπειρία τους. Αυτοί οι άνθρωποι συνήθως βρίσκουν υπάρχουσες ή δημιουργούν δικές τους κοινότητες και δίκτυα σύγχρονων νομάδων (εικ. 8).

Ένας προβληματισμός που απασχολεί τους σύγχρονους νομάδες, και ολοένα και περισσότερο τους παραδοσιακούς, είναι η εκπαίδευση. Στις περισσότερες χώρες η εκπαίδευση των παιδιών είναι υποχρεωτική, με αποτέλεσμα οι γονείς να πρέπει να αποφασίσουν, αν θα αφήσουν τον νομαδικό βίο ή θα αποχωρίζονται τα παιδιά τους για το σχολικό έτος. Μερικοί αποφασίζουν να εγκατασταθούν μόνιμα σε μια περιοχή, και να αφήσουν τελείως τον νομαδισμό ή να γίνουν ημινομάδες. Άλλοι στέλνουν τα παιδιά τους σε σχολεία που προσφέρουν και μαθητικές εστίες⁹⁶ ή σε συγγενείς που έχουν ήδη εγκατασταθεί μόνιμα σε μία κοινότητα που διαθέτει σχολείο. Σε μερικές χώρες υπάρχει και η επιλογή να έρχεται δάσκαλος στις μεγαλύτερες νομαδικές κοινότητες για να διδάξει τις μικρότερες τάξεις⁹⁷ (εικ. 55).

Εδώ βρίσκουμε μια ακόμη διαφορά μεταξύ παραδοσιακών και σύγχρονων νομάδων. Οι σύγχρονοι νομάδες εργάζονται ανεξαρτήτως τοποθεσίας, οπότε δεν προκύπτει κάποιο εργασιακό ή οικονομικό πρόβλημα όταν αποφασίσουν να εγκατασταθούν μόνιμα κάπου. Αντιθέτως, οι μετακινήσεις των παραδοσιακών νομάδων είναι απαραίτητες για τα ζώα τους, από τα οποία εξαρτώνται οικονομικά. Όταν αποφασίζουν να πουλήσουν τα ζώα τους και να εγκατασταθούν κάπου, πρέπει να βρουν άλλη πηγή εισοδήματος. Τότε παίζει ιδιαίτερο ρόλο το επίπεδο εκπαίδευσής τους στην εύρεση εργασίας. Πολλοί νομάδες έχουν αρχίσει να το αναγνωρίζουν και προσπαθούν να σπουδάσουν τα παιδιά τους πάση θυσία⁹⁸.

---

⁹⁶ A, Sorokina, 'How kids go back to school in faraway places of Russia (PHOTOS)', *Russia Beyond*, September 2022, <https://www.rbth.com/education/335367-school-remote-russia> (accessed 25 June 2024)

⁹⁷ Summer Institute of Linguistics (SIL), *Mobile Schools for Nomad Children Wins Top UNESCO Award* [website], October 2023, <https://www.sil.org/blog/mobile-schools-nomad-children-wins-top-unesco-award-0> (accessed 25 June 2024)

⁹⁸ T. Erdbrink, 'Why Iran's nomads are fading away', *National Geographic*, October 2018 issue, <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/iran-nomad-tribes-fading-away> (accessed 26 January 2024)

Εικόνα 54. Εικόνα από τα World Nomad Games 2018

Πηγή: <https://www.nomadasaurus.com/ultimate-guide-world-nomad-games-in-kyrgyzstan/>

Εικόνα 55. Κινητό σχολείο νομάδων σε σκηνή στο Αφγανιστάν

Πηγή: <https://www.peace-ed-campaign.org/afghan-kuchi-tribes-thrive-community-education/>

Ένα δεύτερο θέμα που αντιμετωπίζουν, κυρίως οι σύγχρονοι νομάδες, είναι το επίπεδο ασφάλειας που προσφέρει η κατοικία τους. Πράγματι, οι περισσότερες επιλογές κατοίκησης των σύγχρονων νομάδων δεν μπορούν να θεωρηθούν ιδιαίτερα αποτελεσματικές στο να αποτρέπουν κλοπές, καθώς καλύπτονται μόνο από μια στρώση υφάσματος. Επίσης, πολλοί που ζουν μόνοι φοβούνται πως αν πάθουν κάτι δεν θα βρεθεί κανείς να τους βοηθήσει. Κοιτώντας τους παραδοσιακούς νομάδες, βλέπουμε ότι καταρχάς συνήθως ζουν σε μικρές κοινότητες (εικ. 56) και αρκετοί έχουν σκυλιά για προστασία. Έπειτα, η κατασκευή των κατοικιών τους κάνει την είσοδο ενός κλέφτη πιο δύσκολη, καθώς οι περισσότερες έχουν πλέγματα στους τοίχους ή διπλό κάλυμμα (εξαιρέσεις αποτελούν οι σκηνές των Ιμαζίγχεν, Βεδουίνων και νομάδων του Θιβέτ). Επιπλέον, κάθε φυλή ή πατριά φροντίζει για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας και τη διατήρηση της τάξης εντός της περιοχής της.

Κλείνοντας το κομμάτι του σχολιασμού, να πούμε ότι η νομαδική ζωή και η αρχιτεκτονική που έχει αναπτυχθεί γύρω από αυτήν επηρεάζουν τη σωματική και ψυχική υγεία των ανθρώπων, αλλάζοντας τις αξίες και τον τρόπο σκέψης τους για τη ζωή γενικότερα, όπως παρατήρησε χαρούμενα ο Brian Gaylon (βλ σελ. 51). Τα ταξίδια και η επαφή με άλλους πολιτισμούς τους ευαισθητοποιούν για τον κόσμο στον οποίο ζούμε. Οι παραδοσιακές νομαδικές κατοικίες εμπεριέχουν αρχές βιοκλιματικού και βιώσιμου σχεδιασμού και αποτελούν σημαντικά παραδείγματα για τους σύγχρονους αρχιτέκτονες, ενώ το Tricycle House (σελ. 62) μας αποδεικνύει ότι νομαδική κατοικία μπορεί να υπάρξει και σε αστικό περιβάλλον. Με την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών γίνεται όλο και πιο εφικτή η σύγχρονη νομαδική ζωή, καθώς διευκολύνεται η πρόσβαση στο διαδίκτυο για ενημέρωση και εργασία και δημιουργούνται νέα επαγγέλματα στον ψηφιακό χώρο. Έχει επίσης διευκολυνθεί πολύ η επικοινωνία με τους συνανθρώπους μας για κοινωνικοποίηση, οργάνωση δράσεων και σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης.

Εικόνα 56. Τρία τσουμ σχηματίζουν μια μικρή κοινότητα στα βόρεια της Σιβηρίας (πάνω) και μικρό χωριό των Αφάρ στην Αιθιοπία (κάτω)

Πηγές: <https://www.youtube.com/watch?v=kyuXKaO23Pg> και <https://www.youtube.com/watch?v=8gl6q4R8ih4>

Συμπεράσματα

Νομαδική αρχιτεκτονική υπάρχει από την αρχή της ανθρώπινης ιστορίας, και συγκεκριμένα η νομαδική αρχιτεκτονική με εύκαμπτες επιφάνειες εμφανίστηκε όταν άρχισαν να χρησιμοποιούνται ζώα για τη μεταφορά φορτίων μεταξύ 10.000-9.000 π.Χ.. Για αιώνες, οι κατοικίες αυτές αποτελούν τον πυρήνα της νομαδικής οικογένειας και κοινωνίας, ένα σταθερό σημείο αναφοράς στις μετακινήσεις τους. Εμπεριέχουν τη ζωή και τις παραδόσεις τους, όσον αναφορά στον τρόπο διακόσμησης, στον διαχωρισμό των εσωτερικών χώρων, ακόμα και τις διάφορες πεποιθήσεις για τη σωστή χρήση και συμπεριφορά μέσα σε αυτούς. Για παράδειγμα, τα ειδικά υποστυλώματα που στηρίζουν το στεφάνι κορύφωσης των γκερ στη Μογγολία έχουν ιδιαίτερη σημασία. Διακοσμούνται με περίτεχνα σχέδια (εικ. 57) και απαγορεύονται συγκεκριμένες συμπεριφορές, όπως το να στηρίζεται κανείς σε αυτά ή να περνάνε αντικείμενα ανάμεσά τους. Παρομοίως, οι ιμάντες στις σκηνές των Βερβέρων και στα αλάτσιχ στο Ιράν υφαινούνται με διάφορα μοτίβα και συμβολισμούς, μερικά από τα οποία, μάλιστα, δείχνουν πως η οικογένεια ανήκει σε συγκεκριμένη φυλή ή πατριά.

Παρατηρήσαμε, έπειτα, πως ιδιαίτερα τα τελευταία 80 χρόνια, έχουν αλλάξει οι παγκόσμιες και οι τοπικές συνθήκες, με αποτέλεσμα να προσαρμοστούν οι παραδοσιακές νομαδικές κοινωνίες σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Οι πολιτικές αλλαγές και η χάραξη νέων συνόρων από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα επέβαλλαν τον περιορισμό της μετακίνησης πληθυσμών, πολλές φορές μάλιστα και τη μονιμοποίησή τους. Επιπλέον, η επέκταση των καλλιεργημένων εκτάσεων στα βοσκοτόπια των νομάδων, τα εντονότερα φυσικά φαινόμενα και οι καταστροφές λόγω της κλιματικής αλλαγής κατέστησαν ακόμα δυσκολότερη την συντήρηση των ζώων, που είναι απαραίτητα για κάθε οικογένεια κτηνοτρόφων νομάδων. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας και τη δυνατότητα της τηλεργασίας έχει εμφανιστεί και μια νέα ομάδα νομάδων. Αυτοί οι νομάδες έχουν διαφορετικές ανάγκες και συνήθειες από τους παραδοσιακούς, οι οποίες φαίνονται στις επιλογές της κατοικίας τους.

Τα επιλεγμένα παραδείγματα παραδοσιακών νομαδικών κατοικιών ανήκουν σε κοινωνίες νομάδων κτηνοτρόφων που υπάρχουν από την αρχαιότητα και έχουν καταφέρει να επιζήσουν μέχρι σήμερα. Οι νομάδες αυτοί κινούνται με τα κοπάδια τους σε διάφορα κλίματα, από τους Αφάρ, τους Γάμπρα, τους Βερβέρους και τους Βεδουίνους που ζουν στις καυτές ερήμους της Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, στις εύκρατες στέπες και τα βουνά της κεντρικής Ασίας στις οποίες ζουν οι τούρκικες και μογγολικές φυλές, μέχρι και τους Σάμι και τους Νενέτ που ζουν στις παγωμένες τούνδρες της Σκανδιναβίας και της Σιβηρίας. Στις πλεκτές επιφάνειες και στα σκουρόχρωμα υφαντά που απλώνονται σε λεπτεπίλεπτους ξύλινους σκελετούς, στις τσόχινες κατοικίες που μιμούνται τον ουράνιο θόλο και στις στιβαρές κωνικές σκηνές ξεχωρίζουμε τεχνικές κατασκευής και επεξεργασίας των υλικών, που λαμβάνουν υπόψιν τα διαθέσιμα υλικά και το κλίμα κάθε περιοχής, για να διαμορφώσουν τις κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης σε κάθε περίπτωση. Έτσι η νομαδική αρχιτεκτονική μπορεί να χαρακτηριστεί βιώσιμη και βιοκλιματική.

Εικόνα 57. Διακοσμημένη κορυφή υποστυλώματος σε γκέρ, Μογγολία (αριστερά). Ιμάντες με μοτίβα σε αλάτσιχ, Ιράν (δεξιά).

Πηγές: <https://www.eternal-landscapes.co.uk/mongolia-inspirations/> και <https://www.youtube.com/watch?v=FuzipuvXULg>

Σε αντίστοιχα σύγχρονα παραδείγματα, ωστόσο, παρατηρήσαμε ότι λίγοι σύγχρονοι νομάδες επιλέγουν να κουβαλάνε μαζί τους μια ξεχωριστή κατοικία με εύκαμπτες επιφάνειες όπως κάνει ο Brian Gaylon και ο Jojo. Αντιθέτως προτιμούν να μεταποιούν το εσωτερικό του οχήματός τους, να μένουν σε τροχόσπιτο ή να μένουν σε δομές φιλοξενίας, λόγω περιορισμών των αποσκευών στα μέσα μαζικής μεταφοράς. Ωστόσο στην παρούσα διάλεξη δεν αναφερόμαστε σε τέτοια παραδείγματα. Για τους σύγχρονους νομάδες που επιθυμούν να έχουν ξεχωριστή κατοικία, δεν υπάρχουν πολλές καλές επιλογές. Είδαμε διαφόρων τύπων σκηνές και τροχήλατες κατοικίες, ωστόσο μόνο τρία από τα παραδείγματα που ερευνήσαμε είχαν ικανοποιητικές θερμομονωτικές ικανότητες: η κυνηγετική σκηνή της WeatherPort η οποία έχει σύνθετο κάλυμμα που συμπεριλαμβάνει θερμομονωτική στρώση, το γιούρτ της Yurta το οποίο έχει εσωτερικό θερμομονωτικό κάλυμμα από μάλλινη τσόχα με επίστρωση ανακλαστικού μεταλλικού φύλλου στη μια όψη, και το Air Ger το οποίο είναι φουσκωτό με διπλή σειρά αεροθαλάμων από PVC, αλλά δεν είναι ξεκάθαρο αν έχει βγει στην αγορά. Από την άλλη, το Tricycle House και οι σκηνές-τρέιλερ έχουν το πλεονέκτημα να παρέχουν τη δυνατότητα ύπαρξης μικρής κουζίνας ή μπάνιου και είναι υπερυψωμένα, οπότε τοποθετούνται εύκολα σε διάφορα εδάφη. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι δεν υπάρχει μια ολοκληρωμένη λύση κατοίκησης με εύκαμπτες επιφάνειες για σύγχρονους νομάδες που θέλουν να κουβαλήσουν μαζί το σπίτι τους. Θα ήταν ενδιαφέρον να δούμε με ποιους τρόπους θα μπορούσε να καλυφθεί αυτό το κενό.

Παρατηρώντας τον τρόπο ζωής των παραδοσιακών και σύγχρονων νομάδων, βλέπουμε ότι το να είναι κανείς νομάς στην σύγχρονη εποχή δεν είναι εφικτό για όλους. Εκτός αυτών που ανήκουν σε παραδοσιακά νομαδικές κοινωνίες, η νομαδική ζωή αφορά ανθρώπους με μεγάλη προσαρμοστικότητα, που μπορούν επανειλημμένα να εγκαθίστανται σε καινούργιο τόπο. Καθώς οι περισσότεροι σύγχρονοι νομάδες δεν αποτελούν μέλη μιας κοινωνίας με φυσική παρουσία, αλλά μάλλον διαδικτυακή, υπάρχουν πρόσθετα θέματα που πρέπει να

ληφθούν υπόψιν, όπως η ασφάλεια και η κοινωνική τους ζωή, καθώς συνήθως μένουν και ταξιδεύουν ατομικά. Θα πρέπει, επίσης, να μπορούν να προσαρμοστούν σε μια ζωή χωρίς μερικές από τις ανέσεις της σύγχρονης κοινωνίας, όπως το τρεχούμενο νερό και τους τυπικούς χώρους υγιεινής. Η ζωή αυτή χρειάζεται επίσης περισσότερη δουλειά για την συντήρησή της (π.χ. η θέρμανση της κατοικίας και η διαχείριση του νερού).

Για τους παραδοσιακούς νομάδες, πρέπει να υπάρχουν οι κατάλληλες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που να επιτρέπουν τις μετακινήσεις με τα κοπάδια, όπως η προστασία των βοσκότοπων από άλλες χρήσεις, και η ελεύθερη μετακίνηση μεταξύ αυτών (εικ. 58). Άλλο παράδειγμα είναι να μην υπάρχουν συγκεντρωτικές πολιτικές που κατάσχουν τα ζώα και γίνονται οι νομάδες υπάλληλοι μόνιμων κοινοτικών κτηνοτροφικών μονάδων, όπως είδαμε στα σοσιαλιστικά καθεστώτα που σχεδόν εξαφάνισαν τον νομαδικό τρόπο ζωής στο Θιβέτ και στο Καζακστάν. Ένας επιπλέον προβληματισμός είναι η εκπαίδευση των παιδιών των νομαδικών οικογενειών, καθώς σε πολλές περιοχές δεν προσφέρονται από το κράτος κινητά σχολεία νομάδων (εξαίρεση αποτελούν οι Η.Π.Α. όπου επιτρέπεται η εκπαίδευση των παιδιών από τους γονείς).

Ειδικά για να μεταφέρει κάποιος μια ανεξάρτητη κινητή κατοικία, και στις δύο περιπτώσεις νομάδων θα πρέπει να υπάρχει κατάλληλο όχημα ή ζώο. Επίσης, ο νομάς περιορίζεται σε μέρη όπου επιτρέπεται να στήσει την κατοικία του για εκτεταμένο χρονικό διάστημα, επειδή σε πολλές χώρες υπάρχει περιορισμός στον αριθμό νυχτών που μπορεί κάποιος να μείνει σε ένα σημείο όταν κάνει ελεύθερη κατασκήνωση σε δημόσια γη (δηλαδή όταν κατασκηνώνει έξω από οργανωμένα κάμπινγκ).

Με την κλιματική κρίση και τις απρόβλεπτες αλλαγές που φέρει, χρειάζεται να σχεδιαστούν και κατοικίες που δεν εξαρτώνται πλήρως από τεχνικές υποδομές και οι οποίες να μπορούν να μετακινηθούν, ώστε να αποφευχθούν οι φυσικές καταστροφές. Οι κατοικίες αυτές θα μπορούσαν επίσης να χρησιμοποιηθούν και από σύγχρονους νομάδες προσφέροντας καλύτερη ποιότητα ζωής σε αυτόν το αυξανόμενο πληθυσμό.

Εικόνα 58. Άνδρας από τους Νενέτ οδηγεί το κοπάδι του κάτω από αγωγούς φυσικού αερίου στη Σιβηρία.

Πηγή: <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/nenets-yamal-herders-energy-development>

Βιβλιογραφία

- 'How to Control Humidity in Yurts', *Groovy Yurts* [web blog], 23 November 2022, <https://www.groovyyurts.com/blog/how-to-control-humidity-in-yurts> (accessed 24 January 2024)
- A Goodbye | The Weekly Raft Show* [online video], MyNorthernStory, 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=IKUYTzp0w1Q> (accessed 5 June 2024).
- Abeer Seikaly on her approach to architecture as a social technology, based on local resources, knowledge, and craftsmanship.*' [online video], Binder & Haupt, *Universes in Universe*, 2018, <https://universes.art/en/art-destinations/jordan/projects/abeer-seikaly-weaving-a-home> (accessed 24 January 2024)
- AFP, 'Moroccan nomads' way of life threatened by climate change', *TUKO* [website], October 2022, <https://www.tuko.co.ke/world/475891-moroccan-nomads-life-threatened-by-climate-change/> (accessed 27 June 2024)
- Africa 101 Last Tribes, *Gabra / Gabbra / Gebra* [website], <https://www.101lasttribes.com/tribes/gabra.html>, (accessed 24 April 2024)
- Al Amaireh A., 'The Bedouin Tent in Comparison with UAE Housing Provision', *open house international*, Vol 36, No.4, ResearchGate, 2011, https://www.researchgate.net/publication/290231910_The_Bedouin_Tent_in_Comparison_with_UAE_Housing_Provision (accessed 18 January 2024)
- Amazing Mat Tents of North Ethiopia - Danakil Desert Dwellers* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=kyuXKaO23Pg> (accessed 19 November 2023)
- AmplifyGlobe, *The Afar People - History, Culture and Tradition of Ethiopia's Nomadic Warriors* [website], <https://www.amplifyglobe.com/cultures/the-afar-people>, (accessed 24 April 2024)
- Attia S., 'Assessing the Thermal Performance of Bedouin Tents in Hot Climates', *ASHRAE Energy & Indoor Environment for Hot Climates*, Qatar, ASHRAE/Qatar University, 2014, p. 1 of article, <https://hdl.handle.net/2268/164042>, (accessed 28 May 2024)
- Beneath Northern Lights, *LÁVVU – SAMI TIPI/TEEPEE NOW AND BEFORE*, <https://www.beneathnorthernlights.com/lavvu-sami-tipi-teepee/> (accessed 7 November 2023)
- Berber Tents and Looms from the Sahara Desert* [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=wXqXQoJTyuA> (accessed 19 November 2023)
- Britannica, *Bedouin* [website], <https://www.britannica.com/topic/Bedouin>, (accessed 15 May 2024)
- Britannica, *Who Are The Berber People?* [website], <https://www.britannica.com/topic/Berber> (accessed 15 May 2024)
- Chile Precolombino, 'Selk'nam Settlement Patterns', *Chile Precolombino*, <http://chileprecolombino.cl/en/pueblos-originarios/selknam/patron-de-asantamiento/> (accessed 16 January 2024)

Chile Precolombino, 'Yamana Settlement Patterns', *Chile Precolombino*, <http://chileprecolombino.cl/en/pueblos-origenarios/yamana/patron-de- asentamiento/> (accessed 16 January 2024)

Clarke G., *Tents and Other Nomadic Dwellings*, Devon UK, Ethnographic Press, 2019

Council of Europe, *The Roma - Europe's forgotten people* [website], <https://www.coe.int/en/web/portal/the-roma-europe-forgotten-people> (accessed 11 June 2024)

Couple Living in a Tent on a Self-Built Raft - Floating Off the Grid [online video], Exploring Alternatives, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=jljk9HMa44> (accessed 20 December 2023)

Douglass-Jaimes D., 'Abeer Seikaly's Structural Fabric Shelters Weave Refugees' Lives Back Together', *ArchDaily*, 2015, <https://www.archdaily.com/778743/abeer-seikalys-structural-fabric-shelters-weave-refugees-lives-back-together> (accessed 24 January 2024)

Drokpa Nomads - Tibetan Black Tent [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=CAIMc9Zbg5I> (accessed 19 November 2023)

Emmons R., 'An Investigation of Sami Building Structures', *Sami Culture*, Texas USA, LAITS, 2004, <https://www.laits.utexas.edu/sami/dieda/anthro/architecture.htm> (accessed 7 November 2023)

Erdbrink T., 'Why Iran's nomads are fading away', *National Geographic*, October 2018 issue, <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/iran-nomad-tribes-fading-away> (accessed 26 January 2024)

Erecting a Yurt in Kyrgyzstan - How to Put up a Yurt [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=KvmZ6ipVExg> (accessed 8 November 2023)

Escaping the Rent Trap - Simple Living In A Lotus Belle Tent [online video], B. Langston, Living Big in a Tiny House, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=ksbouCml3JU> (accessed 20 December 2023).

EXTREME Off-Grid Living in a 4 Season Tent & Tiny Truck Camper [online video], Exploring Alternatives, 2020, https://www.youtube.com/watch?v=Vdr4_JnUByc (accessed 20 December 2023)

Furuto A., 'Tricycle House and Tricycle Garden / People's Architecture Office (PAO) + People's Industrial Design Office (PIDO)', *ArchDaily*, 2012, <https://www.archdaily.com/312651/tricycle-house-and-tricycle-garden-peoples-architecture-office-pao-peoples-industrial-design-office-pido> (accessed 6 December 2023)

Gaski H., 'The Sami People: The "White Indians" of Scandinavia', *American Indian Culture and Research Journal*, iss. 17(1), 1993, pp. 115-128, <http://dx.doi.org/10.17953>, retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/0c32k8v2> (accessed 29 May 2024)

Holloway D. R., 'Lavvu and Gohti', *Dennis R. Holloway, Architect*, <https://www.dennisrhollowayarchitect.com/LavvuGohti.html> (accessed 7 November 2023)

Ihrig K., 'What The Nomad Lifestyle Is Really Like & How To Live It', *Writing from Nowhere*, 2021, <https://writingfromnowhere.com/the-nomad-lifestyle/> (accessed 22 January 2024)

Jenkins O., *People Profile, The Gabbra of Kenya and Ethiopia* [website], 12 September 2005, <http://orvillejenkins.com/profiles/gabbra.html> (accessed 24 April 2024)

Jenkins O., *The Afar People of the Horn of Africa* [website], 5 May 2010, <http://www.orvillejenkins.com/profiles/afar.html>, (accessed 24 April 2024)

Kambar K. A., 'Nomad's mobile housing – a deep technology of antiquity', *Academia.edu*, February 2020, https://www.academia.edu/41996347/Nomads_mobile_housing_a_deep_technology_of_antiquity (accessed 28 May 2024)

Kerven C., Robinson S. and Behnke R., 'Pastoralism at Scale on the Kazakh Rangelands: From Clans to Workers to Ranchers', *Frontiers in Sustainable Food Systems*, vol. 4, article no. 590401, January 2021, pp. 2-11, <https://doi.org/10.3389/fsufs.2020.590401> (accessed 28 May 2024)

Making a Yurt in Kyrgyzstan [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=YikFc0INaMg> (accessed 8 November 2023)

Man Living Off-Grid in a Tent on an Island' [online video], Exploring Alternatives, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=ir-s8KRN97Q> (accessed 19 January 2024)

Manderscheid A., 'Decline and re-emergence of nomadism: Tibetan pastoralists revive a nomadic way of life and production.', *GeoJournal*, vol. 53, 2001, pp. 174–177, <https://doi.org/10.1023/A:1015728719305> (accessed 22 May 2024)

Mitch, '71+ Digital Nomad Statistics & Trends [New 2024 Updates]', *Project Untethered*, <https://www.projectuntethered.com/digital-nomad-statistics/> (accessed 28 January 2024)

Natural Homes, '*The Sami (indigenous skandinavian) Gamme or Goahti (turf home)*' [website], <http://naturalhomes.org/turfhouse.htm> (accessed 17 January 2024)

Off Road Tents, *Trailer Tents* [website], <https://offroadtents.com/collections/trailer-tents-1> (accessed 9 June 2023)

PitchUp, *Everything you need to know about trailer tents* [website], October 2023, <https://www.pitchup.com/guides/tents/buying-a-tent/trailer-tents/> (accessed 9 June 2024)

RBM Outdoors, *Inflatable Tents / Air Tents* [website], <https://hot-tent.com/collections/inflatable-tents> (accessed 5 June 2024)

Richardson D. and Richardson S., 'History of the Karakalpak Yurt', *The Karakalpaks* [website], pbl. July 2006 (upd. March 2012), <http://www.karakalpak.com/yurthistory.html>, (accessed 28 May 2024)

Safizadeh F., 'Shahsavan in the Grip of Development', *Cultural Survival*, USA, Cultural Survival, 2010, <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/shahsavan-grip-development> (accessed 17 January 2024)

Sámediggi, *Background: The State and the Sami Parliament* [website], upd. March 2019, <https://www.sametinget.se/9688> (accessed 29 May 2024)

Shuangyu H., 'Air Ger, Inflatable MongolianYurt / Ger Atelier', *ArchDaily*, 2023, https://www.archdaily.com/1003730/air-ger-inflatable-mongolianyurt-ger-atelier?ad_source=search&ad_medium=projects_tab (accessed 27 December 2023)

Sönmez Outdoor, *Inflatable Tent* [website], <https://sonmezoutdoor.com/product-category/inflatable-camping-tents/> (accessed 5 June 2024)

Sorokina A., 'How kids go back to school in faraway places of Russia (PHOTOS)', *Russia Beyond*, September 2022, <https://www.rbth.com/education/335367-school-remote-russia> (accessed 25 June 2024)

Summer Institute of Linguistics (SIL), *Mobile Schools for Nomad Children Wins Top UNESCO Award* [website], October 2023, <https://www.sil.org/blog/mobile-schools-nomad-children-wins-top-unesco-award-0> (accessed 25 June 2024)

Svoboda J., Sázelová S., Kosintsev P. A., Jankovská V. and Holub M., 'Resources and spatial analysis at actual Nenets campsites: Ethnoarchaeological implications', *Journal of Anthropological Archaeology*, vol.30, iss. 1, March 2011, pp. 30-43, <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2010.10.002> (accessed 11 June 2024)

Taking My House for a Walk on Grumpy Camels [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=PDgfJkUEEqM> (accessed 19 November 2023)

The Incredible Dome Tents of Iran [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=FuzipuvXULg> (accessed 8 November 2023)

The Mongolian Ger - Everything You Need To Know [online video], Goats On The Road, 2014 <https://www.youtube.com/watch?v=tuAc11slLxQ> (accessed 8 November 2023)

Trisno R., Husin D., Lianto F., 'Reconceptualising nomadic architecture: from the body to the space creation', *City, Territory and Architecture*, vol.10, no. 1, 2023, <https://doi.org/10.1186/s40410-022-00191-0> (accessed 22 January 2024)

Tyman J., 4.5 Shelter and Hospitality:276, *John Tyman's Cultures in Context Series: EGYPT and the SAHARA*, <https://www.johntyman.com/sahara/20.html> (accessed 18 January 2024)

Warmest Tent on Earth - Pitching in the Siberian Arctic Winter [online video], G. Clarke, Nomad Architecture, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=8gl6q4R8ih4> (accessed 7 November 2023)

Wayfinders Circle, *Meet the Gabbra People of East Africa Pt 1: How Traditional Knowledge Saw the Gabbra People Through Colonization and Climate Crisis* [podcast and transcription], August 2022, <https://www.wayfinderscircle.org/stories/podcast/meet-the-gabbra-people-of-east-africa-pt-1-how-traditional-knowledge-saw-the-gabbra-people-through-colonization-and-climate-crisis/> (accessed 16 June 2024)

WeatherPort, *Portable Hunting Tents* [website], <https://weatherport.com/products/yurts-cabins/hunting-blinds/> (accessed 22 January 2024)

What Is It Like To Live In A Belle Tent? [online video], B. Langston, Living Big in a Tiny House, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=MamjU0RqZTM> (accessed 20 December 2023)

WorldAtlas, *Who Are The Berber People?* [website], J. Misachi, 1 August 2017, <https://www.worldatlas.com/articles/who-are-the-berber-people.html> (accessed 15 May 2024)

Yoshida A., 'Some Characteristics of the Tundra Nenets Reindeer Herders of Western Siberia and their Social Adaptation', *Senri Ethnological Studies*, Vol. 59, Japan, December 2001, p. 67-80, <https://doi.org/10.15021/00002787> (accessed 29 May 2024)

Yurta, *Features* [website], <https://yurta.ca/features> (accessed 26 January 2024)

Yurta, *Yurts* [website], <https://yurta.ca/yurts> (accessed 26 January 2024)

Ιστοσελίδα των GerAtelier, <http://ger.design/Products> (accessed 26 January 2024)

Ντάσιος Π., *Η στράτα των νομάδων Σαρακατσαναίων Αγραφιωτών και το πολιτισμικό ίχνος της*, Ph.D. diss., Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011, <http://hdl.handle.net/10442/hedi/23989> (accessed 22 January 2024)

